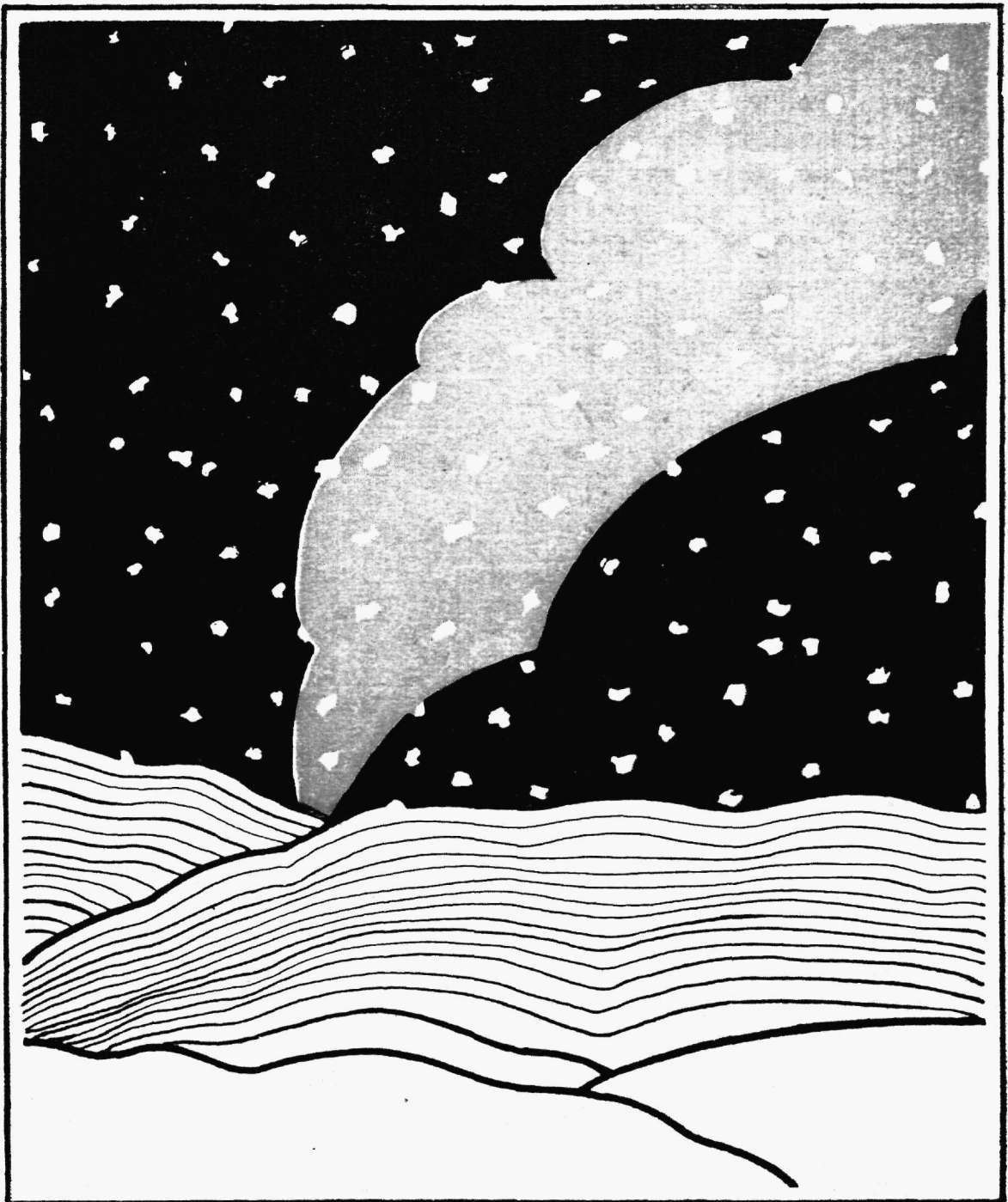

Adell

Nr. 14

6. April 1923

Tallinna Eesti Kirjastus-Uhisus («Päevaleht»)

Kõige suurem graafikatööstus Eestis

Kõige uuemate tehniliste võimalustega sisseseatud

trükkikoda

Kõige suuremad ja täielikumad rotatsioon-
masinad, kiirpressid ja ladumismasinad. Kõige
- - mitmekesisem valik trükitähti j. n. e. - -

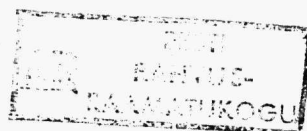
Kõige täielikum, moodsate abinõudega töötav

tsinkograafia

valmistab võrdlemata hästi, kõige kiiremini ja
korralikult kõiksugu graafilisi töid ja võib sellel alal
oma täiesti uue sisseseade tõttu paremate välja-
maa sellekohaste ettevõtetele julgesti võistelda

Litograafia

Töö kõige kiirem ja korralikum!!!
!!! Hinnad kõige mõõdukamad !!!

KIRJANDUSE,
KUNSTI JA
KULTUURI
AJAKIRI

TOIMETAJA
ED. HUBEL
VÄLJAANDJA
TALL. ESTI
KIRJ.-ÜHISUS

ILMUB IGA NÄDAL

I AASTAKÄIK

TOIMETUS JA TALITUS TALLINNAS, PIKK TÄNAV 2
TOIMETAJA KONETUNNID ÄRIPÄIVIL 1-2

NOOR-AMEERIKA LIIKUMINE.

Vene, Saksa või Skandinaavia kirjandusest on Eesti haritud lugejal juba mingisugune ettekujutus, kuna sõnad „Ameerika kirjandus“ talle peaaegu midagi ei ütle. Koolimälestused Longfellov'st tärkavad, kuid annavad kohe maad tõsiasjale, et siin erilise Ameerika puht-nähtusega tegemist ei ole. Samuti on lugu Poe'ga, kuigi ülekohtuselt, kelle meeleolu- ja estetismikirjandust ka puht-ameeriklasena võetud ei ole. Novellistid, nagu Mark Twain ja Bret Harte, ei ole ka meile rohkem kui Inglise vana kooli kirjanikud. Ning sellega on laiema publikumi teadmised Ameerika kirjandusest läbi. Kitsam ring näeb veel Walt Whitman'is viimaste aastakümnete püüete juhti; veel kitsam ring on ehk Thoreau'st kuulnud kui vaba ja loodusliku elu esivõitlejast. Siis on end veel tutvustatud Ameerika miljöökirjanikkudega, nagu Frank Norris, Upton Sinclair ja Edith Warton; uuemast liikumisest Ameerika kirjanduses ja vaimuelus ei teata aga meil midagi.

Kuid teisest küljest peab ka tunnistama, et Ameerika kirjandus kuni viimase ajani midagi pakkuda ei suutnud, mida Euroopas juba ei oleks tuntud ja läbi elatud. Ei ühtki uut ideed, ühtki uut kunstivormi, mingisugust üllatavat edenemisprotsessi. Kõik uued stiilisaavutused on Euroopast välja läinud ja Euroopas oma haripunktile jõudnud. Tuntud tõsiasi, et Euroopa kultuurile väljaspool Euroopat asuva suure kultuurriigi olemasolul või mitteolemasolul mingit tähtsust ei ole, on veel tänapäevgi tugevasti põhjendatud.

Ometi on kultuuridel omad kriisid ja pöördepunktid, ja ühele niisugusele näib Ameerika kultuur tänapäev lähenevat. Vähemalt annab

sarnase mulje Noor-Ameerika liikumine, mis juba ligikaudu kaks aastakümnet võitlust peab vana iganenud puritaanliku ja sealjuures ka romantilis-sentimentaalse Ameerika kultuuri vastu, võitlust, mis praegu kõigi Ameerika kultuuri ja tsivilisatsiooni aladel käimas. Kes end selle mitmeharulise ja siiski ühest keskkohast väljamineva liikumisega tutvustada tahab, see leiab selleks materjaali suures programmilises koguteoses „Civilization in the United States“ (1922), kus mitte vähem kui kolmkümmend sellesse voolu kuuluvat vaimlist juhti kibeda teravusega senise Ameerika kultuuriga arveid õienavad ja heledat pilku lasevad heita sealse seisukorra peale poliitikas, ajakirjanduses, õigus-teaduses, kasvatusküsimumuses, teaduses üldse, vaimlises ja kirjanduslikus elus, muusikas, luulekunstis, teatris, ajaloos, sugude omavahelises vahekorras, perekonnaelus, raassiküsimumuses ja paljudes teistes. Kui meie siin end selle uue liikumisega ainult neis piires tutvustame, mis ilukirjandusse kuuluvad, siis sellepärast, et sellel alal uued ideed alati vabamalt ja tagajärjekamalt peegelduvad.

Kuigi uus liikumine Ameerikas kuni tänaseni veel mingisuguseid suure tähendusega kunstnikke annud ei ole ja Euroopale veel ühtki üllatavat uut ideed esile poole toonud, on „Vanal ilmal“ siiski kõik põhjused võitlust tähelepanemisega jälgida. Vähemalt on see võitlus sarnane, mida Euroopa riikides nende teistsuguse struktuuri tõttu sarnasel kujul kui Ameerikas ette ei tule. Ainult Inglismaal on see võitlus puritanismi ja individualismi vahel läbi tehtud. Vähemal kujul on seal seda peetud Swifti aegadest alates kuni Shaw'ni ja kestab veel

tänapäev edasi. Ameerikas on aga tingimused sarnaseks võitluseks palju raskemad kui Inglismaal. Kuna Inglismaal kogu ta ajaloo käigus ikka on valitsenud vastu- ja segavoolud puritanismi ja mittepuritanismi vahel, demokraatliste ja konservatiivsete voolude vahel, kuna Inglismaa omade seisuste ja klasside poolt mitmekülgsem on Ameerikast ja seal loomulikult igasugused püüded ja mitmekesisem ideelne valitsema peab, on Ameerikas juba algusest fanaatilis-puritaanliste ühekülgsele mõtlejate väljarändajate poolt demokraatilis-puritaanlastele põhimõtetele kindel ja ainuõiguslik alus pandud, mis oma igivanaduse pühalikkuse tõttu kogu maa ja rahva traditsiooniks kujunenud.

Need väljarändajad, Ameerika Ühisriikide loojad, olid loomulikult nii autoriteetlised, et nad omi puritaanlisi põhimõtteid mitte üksi nende eneste poolt asutatud osariikides maksuma ei pannud, vaid neid ka uuemates osariikides nooremate sisserändajate juures põhimõtelisteks tegid. Meie, eurooplased, kelle tähelepanu Ameerikas ta rahvuste mitmekesisus ja rohkus köidab, võime kergesti seda ka vaimualal oletada, kuid ometi on see eksitus, sest tänane Ameerika on vaimliselt palju ühekülgsem, kompaktsem, kui üheski Euroopa riigis seda kons-tateerida võib.

Puritanismivastane reaktsioon, mis nüüd Noor-Ameerika liikumise tõttu oma sõjakäiku Ameerika kirjanduses jätkab, on suurel määral ka selle puritaanlise romantika tagajärg, mis viimastel aastakümnetel Ameerika kirjandusturul valitses ja ka nüüd veel täiesti välja surnud ei ole: magusad ideetud draamad ja romaanid, mille kangelasteks kõigi voorustega varustatud vahvad mehed ja mitte vähem vooruslikud daamid, kes kõigi võimalikkude julgete ja kõrgete tegude peal väljas; sinna juure siis veel ajaloolis-patriootilist miljööd, natuke Franklini või Washingtoni — ja kõige isamaalikum teos on valmis. See kirjandus oli aastakümnete jooksul ainuõiguslikuks pioneeride rahva juures, rahva juures, keda meie tunne kui kõige kangemat võitlejat oma olemise eest, looduse vastu, mees mehe vastu, linn maa vastu, kapitaal töö vastu. Ainult sellega, et see pioneeride Ameerika kirjandust ja kirjanikke üldse ei tunnustanud, et ta vaimlise ala juhid surnuks vaikis, võib Euroopa seisukohalt seletada seda arusaamatult hiljaksjäänud vastuoolu Ameerika vaimuilmas, mis nüüd alanud. Juba 19. aastasaja üheksakümnen datel aastatel tärkab Ameerikas ellu mingisugune igatahes veel üsna keskpärane ja enesega rahulolev realistline kirjandus, nii nagu teda seekord repräsenteeris Howell omade trehvvate kirjeldustega Ameerika elust. Ameerika kriitikud peavad sellepärast Howelli mitte puritaanlise kirjanduse loojaks, kuid euroop-

lasele on ta iga hinna eest optimistline ja traagikat kartev realism veel küllaltki puritaanlise aluspõhjaga. Euroopa kriitikule on pöördepunkt tuntav alles nüüdses naturalistlikus ja puritanismivastalises Noor-Ameerika liikumises.

See liikumine algas üheksakümnen datel aastatel Chicagos Stone juhatusel ja eestvõitlusel, nii siis ajal, kus ka Inglismaal George Moore Zola mõju all rea naturalistlikkude romaanidega välja astunud oli. Kuna aga mainitud vool Inglismaal tookord veel ilmtunnustamatult võitles, sai uus Ameerika romaan oma naturalistliku tõuke otse Euroopa mannermaalt, Zola'lt ja Tolstoilt. Tolleaegne nooreltsurnud proosa-eepest meister Ameerikas, Frank Norris, plaanis vägevast romaani triloogiat ja oli juba heitnud vaenukinda seltskonnale oma esimese lõögiteosega „The Octopus“ (1901). Selles suurepärases, tendentslikes, kuid kuni sümbolismini tõusvas kunstiteoses harutati üht Ameerika elu suuremat probleemi, võitlust põllutöö ja kauplemise vahel, mis peegeldub Kalifornia maapidaja lootuseta rippuvuses suurte raudteeseltside huvidest ja sahkerdustest. Teadlikult puritanismi- ja demokratismivastane oli Norris ka oma võitlushimuliste ja vägevast tahtejõuliste tegelastega, kes varsti pärast teda oma pärastise täiendaja leidsid Jack London'is, endises põllutöölises ja kullakaevajas, kes oma des kirjeldustes üliinimlikke kujusid ja psüühilisi bravuurtükke esile armastas tuua. Norrise kaasvõitlejad, nagu Upton Sinclair, Edith Warton ja Theodor Dreiser, juhivad juba teadlikult Noor-Ameerika liikumist, mis ka täna veel mingi kindla kooli või rühmana ei esine, vaid mis ilmutub tugeva arvu iseseisvate peade tegevuses, kel kõigil üks teadmine on, et Ameerika vaimline elu tagurpidi minemas ja teda päästma peab idealiseeritud materialismi ja materialiseeritud idealismi käest. Nimedest, kes sellesse voolu kuuluvad, võiks huvi pärast veelgi mõnd nimetada, nagu Sherwood Anderson, Randolph Bourne, J. B. Cabell, Abraham Cahan, Willa Cather, Floyd Dell, Robert Frost, Hergesheimer, Joseph Kling, Sinclair Lewis, Edgar Lee Masters, H. L. Mencken, G. J. Nathan.

— Sõda ähvardas uuele liikumisele lämmatussurmaga. Kuna ka Ameerikas nagu igal pool enamus entusiasmiga sõjale hosianna karjus, jäid kõik Noor-Ameerika liikumise juhid sõja vastasteks ja pidid sellepärast raske võitluse välja kannatama. Tänapäev, mil laiem publikum ikka rohkem hakkab aru saama, kui võlts ja tühine kogu see sõjavaimustuse paatos olnud, lõikavad Noor-Ameerika liikumise juhid oma tagasihoidlikkuse vilja. Sarnane raamat kui Dos Passos'i jutustus „Three Soldiers“ (1921), kus tegelane, noor üliõpilane Harward, omi sõjamuljeid jutustab ja sõjavastasena sõjast

üsna ebameeldivaid asju esile toob, poleks sõja ajal üldse ilmuda võinud. Täna leiab aga teose tendents nii poolehoidjaid kui ka vastaseid.

Noor-Ameerika liikumise peajõuks on juba algusest ta tugev aktivism, mis end võitluseks valitsevate eelarvamiste ja ebatõdede vastu seab, esile kiskudes palja ja värvimata tõe. Kes liikumisest korralikult aru tahab saada, peab silmas pidama, et Ameerikas puritanism kõik elu ja vaimu vallad oma alla on võtnud ja iga sügava ja mitmekesise vaatlusviisi lämmatades kõik küsimused programmiliseks ja pealiskaudseks muudab. Mitte kusagil mujal maal ei käsitata probleeme nii vähese arusaamise, autundmuse ja põhjalikkusega kui Ühisriikides. Kõik on siin parteiküsimus, sest asjad, mille juures hirmu või viha instinktid kaasa ei räägi, ei huvita Ameerika publikumi üldse. Kes demokraatlis-puritaanliste programmifraaside vastu üles tõuseb, on rahvavaenlane või anarhist. Seda kõike arve võttes võib aru saada, missuguste raskustega uuel voolul võidelda. Tulebki meele see imestus, millega Euroopas teade vastu võeti, et Ameerika „patumahasurumise selts“ hiljuti Dreiseri „Geniuse“ ja Cabell'i satiiri „Jurgeni“ vande alla olla pannud, kuna Euroopa seisukohalt nendestest midagi ei ole, mida meie ei oleks kuulnud ehk lugenud.

Uue liikumise juhid käsivad meelsamini üldinimlikke probleeme, mis meile Ameerika ümbruskonnast väga huvitavad ja kogu kirjandusalale erilise väärtusega. Sest üldinimlikkus Ameerika miljöös on mitte üksi kunstiliselt, vaid ka teaduslikult — tundmatu maa ja sellega terve varandus. Näituseks katsub Lewis Sinclair omas palju tähelepanemist äratanud romaanis „Main Street“ (1920) pilti anda Ameerika keskklassi tüübilisest abielust. Tegevus sünnib väikeses prärielinnas kesk spiesserlikku väikekodanlist ennast täis olevat seltskonda. Noor naine püüab omale vaimlisele iseseisvusele jõuda, kuid jääb selles õhkkonnas kõigist arusaamatuks, isegi omast mehest, arstist, kes peale oma kutse millegi vastu huvi ei tunne, elu lihtsalt võtab ja sellepärast aru ei saa, mis ta naises sünnib. Tugeva ümbruskonna kirjeldajana esineb ka Sherwood Anderson omades teostes, mis Ameerika väikelinnadele pühendatud, nagu näit. „Winesburg, Ohio“ (1919), kogu sisemiselt ühtlustatuid jutustusi, mille tegevustik käib ühes väikeses linnas Ohio osariigis. Läbilõiketüübid väikelinnadest esinevad siin asjalikult, isegi mitte karikeritult joonistatuna; mis neile aga iseäralise väärtuse annab, on see, et nad esinevad kõigi oma enestelegi tundmata ihade, soovide ja püüete, kõige selle materjaaliga, mis inimese alateadvuses elab. See on meile, eurooplastele, eriti

huvitav — tungida Ameerika hingesügavustesse ja vaadata, mis seal asub. Peab ju mees pidama, et Euroopas nende ilmaparandajate arv suur on, kes meie kontinenti Ameerikaga arstida soovivad.

Veel põlevamatel küsimustel on kasvanud Theodor Dreiseri romaanid. Hea näitus ta julgusest, millega ta avalikule korrupsioonile omal maal kallale läheb, on ta romaan „The Titan“ (1914). Siin laseb ta oma kangelast liikuda Chicago äri-ringkondades, laseb tal konflikti minna valitseva äriilmaga ja maalib siis meile ääretu vale, tüssamise, võltsimise, pettuse ja kaelakäänamise pildi, mis poliitiliste, äriliste ja seltskondliste võimukandjate vahel käimas, kus millegi ees tagasi ei kohkuta, kuid kus kõik pealt blaseeritud on puritaanlis-demokraatliste korralikkustega. Siin ei ole miski püha: „pühad“ demokraatlikud linnaparlamendid on igasuguste mustade kombinatsioonide pesadeks, kus mehed istuvad, kes igasuguste tõe ja õiguse põhimõtete peale vilistavad; ärimehed „söövad“ üksteist kõlbliste süüdistustega, mille sepitsemiseks nad kuni kompromitteerivate erakirjade avaldamiseni lähevad; perekonnad aetakse omavahel tülli, kusjuures isad omi tütreid ja naised omi mehi salapolitseinikel jälgida lasevad.

Kuid iseäranis ägedat võitlust üldise korrupsiooni ja pealiskaudsuse vastu peab noorameeriklaste ajakiri „The Smart Set“, mille 1914 a. H. L. Mencken ja G. J. Nathan asutasid. Selle ajakirja asutamine oli julge samm, seda enam, et mingisugune individuaalne julge samm Ameerika avalikus elus haruldane on. Iseäranis Ameerika ajakirjandus on seni olnud vald, kus vaevalt keegi kunagi isiklikku tõtt on julgenud öelda või kus vaevalt kellelgi üldse isikut on olnud. Juba Upton Sinclair tunnistas, et „Ameerika ajakirjandus käsitöö ja praksis on, millega päevauudiseid majanduslisele privilegiumile ette kantakse“.

Nathan ja Mencken, mõlemad ajakirja väljaandjad, on ühtlasi ka mõlemad ta toimetajad, kusjuures Nathan peaasjalikult Ameerika teatriküsimusi käsitab, Mencken aga uusi nähtusi kirjanduse alal. Üldiselt aga lähevad mõlemad väljaandjad vaatepunktist välja, et seni Ameerikas avalikku arvamist teinud on inimesed, kel mitte ainult intelligents ei puudu, vaid kes üldse mingisuguses poliitilises, majanduslises või seltskondlikus küsimuses oma arvamist avaldada ei tohiks.

Ükski Ameerika avaliku elu ala ei pääse kahe kriitiku teravate arvustuste eest. Kogu natsioon omade põhimõtetega teenib nende pealetungimise, natsioon, kes ainult end kogu ilmas peab ainukeseks õigeks, rüütlikuks, headsoovivaks ja kõlbliseks, et kõiki päästa. Kirjandus, Ameerika teater — kõik alad leia-

vad Noor-Ameerika ajakirjas põhjalikku ümberhindamist.

Kuni ilmasõja alguni võis kahelda, kas Noor-Ameerika liikumine läbi lööb ja kas ta Ameerika elus kauaoodatud pöördepunkti toob. Tänapäev, kus pärastsõjaline meeelolu vabama õhk-konna toonud ja tee kõigele uuele avaramaks teinud, ei pruugi selles enam kahelda. Kas liikumine ligemas või kaugemas tulevikus ka tähtsat kunstilist osa saab etendama ja uusi suurema ulatusega kunstivorme looma, tuleb ära oodata; seni valitseb isegi veel sarnaste juhtide juures, nagu seda Dreiser on, suur

vormilagedus. Kuid vähemalt on nüüd need kitsad raamid kadumas, mis senist Ameerika vaimuilma piirasid, ja sellega tee edaspidistele võimalustele avatud. Seni ei olnud Euroopa kirjanikul Ameerikast midagi õppida, kergendustundega tuli ta sealt ära, sest ümber valitses pöud. Täna seisavad aga asjad teisiti. Täna pakub juba huvitavat pilti uue vaimuilma ärkamine Ameerikas, nagu see kirjandusest, ajakirjandusest, teatrist ja igast teisest vaimu-eluavaldusest vastu peegeldub. Seda kõike ligemalt vaadelda teenib vaeva ära.

Ainetel R.

KEISER ALEKSANDER II KURBLOOLINE ROMAAN.

MAURICE PALÉOLOGUE. Tõlkinud J. A.

Loris-Melikov tarvitas selleks kõike oma tahte jõudu ja osavust. 25. augustil, ühel kokkusaamisel keisri juures, avaldas ta troonipärijale pikalt ja laialt oma vaateid. Järgmisel päeval sai ta troonipärijaga nelja silma all kokku. Ta ei jätnud seda juhust kasutamata. Tal oli niipalju edu, et võis m-lle S...le kirjutada: „Niipalju kui väliste tunnuste järele võin otsustada, ei jätnud minu tänane seletus troonipärijale paha mulje. Tänu Jumalale!“

Ent sel kokkusaamisel nelja silma all ei avaldanud Loris-Melikov oma salajast mõtet. Keisri salajane abiolu, mille üheks vähestest teadjatest tema oli, oli temas lasknud tekkida väga julge plaani oma poliitiliste kavatsuste teostamiseks. Ta tahtis keisrile selgeks teha, et konstitutsiooni andmine võib Vene rahva silmis põhjendada ja õigustada tema morganaatilise naise tõstmist seadusliku keiserinna järjele.

Suvi pakkus Loris-Melikovile väga paraja juhuse, et keisrile seda selgeks teha: ta sai käsu tsaari saatjana Livaadiasse tulla.

Aleksander II sõitis 29. augustil vürstinna Jurjevskajaga ja kahe vanema lapsega Krimmi suvitama.

Livaadia intiimsuses arendas Loris-Melikov keisrile oma suuri kavatsusi. See sündis peaaegu alati vürstinna Jurjevskaja juures olekul.

Juba mitu korda oma valitsuse ajal oli Aleksander II kaalunud võimalust, riigiasutustes esitussüsteemi maksuma panna. Pärast pärisorjuse kaotamist oli ta aadelikogude õigusi tuntavalt laiendanud. Aastal 1864 seadis ta sisse maakondade nõukogud, semstvod, mis

Vene rahvale meele tuletasid kuulsaid maa-kogusid (semskie soborõ), Moskoovia seisuste esitusi XVI ja XVII aastast. Praegune ülesanne oli aga võrratumalt raskem. Poliitika kõrgemates kihtides, riigiesituse tipus, ei olnud muid kogusid, kui valitsev senat ja riiginõukogu. Ent valitsev senat oli ainult ülem kohtu, distsipliini ja registreerimise asutus. Mis puutub riiginõukogusse, kes koosnes ainult suurvürstidest, kindralitest ja kõrgetest ametnikkudest, siis oli küll tema üheks tähtsamaks ülesandeks seaduste redigeerimine. Kuid tema põhikiri ei annud temale mingit iseiseisvust, mingit algatusõigust, mingit otsustamisvõimet. Tema oli ainult ülema seadusandja, tsaari-isevalitseja, kõige sõnakuulelikum käsialune. Arvamised, mida ta avaldas, ei olnud sugugi kohustavad isevalitsejale, kes neid võis kinnitada või muuta oma heaksarvamise järele. Nii tuli siis tsarismi enda põhimõtteid ja organisatsiooni muuta.

Loris-Melikovil oli teadupärast mitu süsteemi. Võis riiginõukogule anda teatava iseiseisvuse seaduste väljatöötamisel ja riigi raha-asjade kontroleerimisel. Niisugusel korral oleks tulnud riiginõukogu kokkuseadet täiendada, sinna kutsudes maa esitajaid, keda keiser semstvode liikmete hulgast nimetaks. Võis ka luua iseäralise nõuandva duuma, kes oleks aga väga piiratud oma õigustes ja seotud kindla põhikirjaga, ja kelle liikmeid valiksid semstvod või suured ühiskonna kihid ja rühmad, nagu aadel, vaimulikud, suurnikud, kaupmehed, ülikoolid, talupojad jne. Võis ka lõpeks orienteeruda moderni riigi tüübi poole, tehes arglikku katset parlamentliku süstee-

miga, mida püha süinoodi ülemprokuröör Pobedonostsev troonipärija ees nimetas „põrguvürsti väljamõelduseks“.

Aleksander II keeldus valimast nende süsteemide vahel. Ta tahtis veel järele mõelda ja lükkas otsustamise edasi, kuni ta pealinna tagasi on tulnud. Ta lubas siis nimetada iseäralise komisjoni, kes temale praktilisi otsuseid ette paneks. Selle komisjoni esimeheks pidi saama troonipärija.

Kuigi Aleksander II antavate uuenduste ulatuse ja kuju juures kahtles, oli ta põhimõtetlikult nendega päri. Ta sai aru, et need uuendused võimaldaksid vahest tema morga-naatilise naise ülendamisest seadusliku keiserinna järjele.

Ühel päeval, Livaadias, ütles Loris-Melikov keisrile:

— Venemaale oleks suureks õnneks, kui tal oleks venelane keiserinnaks, nagu endistel aegadel!

Ja ta tuletas keisrile meele, et esimene Romanov Vene troonil, tsaar Mihail Feodorovitsh, oli endale naiseks võtnud ühe vürstinna Dolgorukaja.

Teisel päeval töötas keiser oma ministriga verandal. Väike Georg, kes nende ümber vallatas, ronis viimaks isa põlvedele. Olles mõne minuti lapsega mänginud, saatis keiser poisikese minema, öeldes:

— Mine nüüd, poisu!... Meil on tarvis töötada.

Kuna laps läks, vahtis Loris-Melikov temale mõtlikult järele, ja tsaari poole pöördes, ütles ta:

— Kui venelased seda Teie Majesteedi poega näevad, ütlevad nad: „See on meie mees!“

Keiser mõtles kaua selle sõna üle, mis näis üht tema salajamat mõtet puuduvat.

*

Kõigest sellest, mida Livaadias tehti, ei teadnud Vene avalik arvamine midagi. Nii hakati uuesti rahutuks saama, nähes, et ükski loodetud reformidest et teostunud. Igal hommikul loodeti leida „Valitsuse Teatajast“ seda imetegevat, tundmatut nõiaformelit, mida kogu Venemaa ootas. Ja igal hommikul oldi pettunud.

Vabameelse erakonna juhtivates ringkondades ei oldud mitte ainult pettunud. Tekkis ka pahameel ja viha Loris-Melikovi vastu. Teda süüdistati petlikkude lubaduste andmises. Oli kuulda koguni sõnu, nagu „petis“ ja „kelm“. Küsiti üksteiselt: „Kas ei ole armeenlane meid kõiki ninapidi vedanud?“

Ärritatud niisugustest süüdistustest otsustas kindral avaliku arvamise esitajale tõtt lausa näkku ütelda. Ta kutsus oma kabinetti kokku kõigi suurte ajalehtede peatoimetajad ja seletas neile, et ta on otsustanud rohkem kui kunagi enne „vaba ajakirjandusega kooskõlas töötada“. Ta kirjeldas neile oma ülesande määratumaid raskusi. Ta palus neid Jumala keeli oodata ja „mitte rahva meeli ärritada, temale petlikke lootusi andes“. Siis avaldas ta neile oma poliitilise programmi. Kõigepealt tahtvat ta semstvode tegevust kergendada; ta andvat neile tarviliku võimu „kohalikkude asjade juhtimiseks ja maa majandusliku seisukorra parandamiseks“. Siis tahtvat ta politseid uuendada, „et tulevikus võimaluks teha mineviku omavoli kordumist“. Lõppeks lubas ta korraldada laialdasi „senaatori revideerimisi“, „et teada saada rahva tahtmist ja kooskõlastada vanu korraldusi uute tarvetega“. Selle programmi teostamine nõudvat kõige vähem viis või kuus aastat. Käesoleval silmapilgul aga ei võivat „juttugi olla rahvale euroopalaadilise esituse andmisest“. Ka endiste „maakogude“ tagasitulekut ei olla loota. Kõik, mis ajalehed selle kohta juba mõnda kuud kirjutavad, olla „vaba fantaasia sünnitus“.

Toimetajad kohmetasid, neid seletusi kuuldes. Nüüd ei võidud enam kindral Loris-Melikovi ebamääraste lubaduste andmises süüdistada... Lühikese mõtteavalduse järel lahkusid toimetajad. Nende kohmetuse juure tekkis siiski veel midagi, mis nende iseteadvust tõstis. See oli ju esimene kord, et üks tsaari-isevalitseja minister heaks arvas oma kavatsustest ajakirjanikkudele kõnelda.

Üleöö muutus vabameelsete lehtede toon. Mõned ei tahtnud küll tunnistada, et nad kunagi „vaba fantaasia sünnitusi“ oleksid avaldanud. Kõigi lehtede kirjutustest tundus kurbus ja resignatsioon.

Oma Krimmi intiimsuses ei jätnud keiser mõtlemast selle üle, mida ligem tulevik temale võib tuua. Ta teadis, et tema elu järele alatasta luurati.

Selle tunde mõjul tahtis ta kindlustada oma naise ja laste tulevikku, kellel ei olnud mingit isiklikku varandust. Seepärast kirjutas ta 23. septembril oma käega järgmise testamendi:

Protsentikandvad hoisusummad, mille nimekirii siin juures ja mis kojaministeerium minu volitusel 5. septembril 1880 riigipanka on pannud, kolme miljoni kolmesaja kahe tuhande üheksasaja seitsmekümne rubla (Rbl. 3.302.970)

kogusummas kuuluvad minu naisele, kõrgele aupaistusele vürstinna Katariina Mihailovna Jurjevskajale, sündinud vürstinna Dolgorukajale, ja meie lastele.

Temale üksi annan õiguse seda kapitaali oma heaksarvamise järele tarvitada minu elu ajal ja pärast minu surma.

ALEKSANDER.

Livaadias, 11. septembril 1880*)

Mõni päev hiljem sai politsei kätte suure paki proklamatsioone, mis revolutsiooni partei täitev komitee oli määranud laialilaotamiseks üliõpilaste ja tööliste keskel. Nendes proklamatsioonides loeti üles kõik „vennad“, kes viimaste kuude jooksul olid surma mõistetud ja hukatud. Nendele annetati kannataja palm, ja kuulutati peatset hirmsat kättemaksmist nende eest.

Tsesarevitsh ja tsesarevna tulid Livaadiasse mõneks nädalaks suvitama. Keiser teadis, et ta mitte asjata ei pööraks oma poja õrnuse ja südametunnistuse poole. Seepärast, oma surma eeldusel, ei kõhelenud ta sugugi soovitanast pojale oma naise ja laste kaitset. Troonipärija Aleksander Aleksandrovitsh (pärastine keiser Aleksander III) vandus, et ta neid alati tahab kaitsta.

Tsaar lisas oma testamendi juure järgmise kirja, mis oli määratud suurvürstile-troonipärijale:

Livaadias, 9. novembril 1880**).

Kallis Sasha.

Oma surma korral usaldan Sinule oma naise ja meie lapsed.

Sõprus, mida sa neile ilmutasid esimesest päevast, mil neid tundma õppisid, ja mis meile oli tõsiseks rõõmuks, on minule kindlustuseks, et sa neile oled kaitsjaks ja heaks nõuandjaks.

Niikaua kui minu naine elab, jäävad meie lapsed täielikult tema hoole alla. Ent kui Jumal heaks arvab teda enne meie laste täisealiseks saamist ära kutsuda, siis soovin mina, et kindral Rõlejev hooldajaks nimetataks ja veel üks teine isik tema valikul ja sinu nõusolekul.

*) Uue kalendri järele 23. septembril.

***) 21. novembril uue kalendri järele.

Minu naine ei ole midagi pärinud oma vanematelt. Järelikult kõik, mida ta praegu omab liikuva ja liikumata varandusena, on tema enda omandatud. Tema sugulastel ei ole selle peale mingit õigust ja ta võib selle varandusega oma heaksarvamise järele talitada. Ettevaatuse pärast on ta kõik oma varanduse minu'e määranud ja meie vahel on maha tehtud, et kui mina oma õnnetuseks temast kauemini peaksin elama, siis jaotatakse kõik tema varandus meie laste vahel ja antakse neile kätte minu poolt nende täisealiseks saamisel või meie tütarde meheleminekul.

Niikauaks, kuni meie abielu ametlikult välja kuulutatakse, jääb kapitaal, mida olen lasknud riigipanka panna, minu naise omaks dokumendi põhjal, mille temale olen annud.

Need on minu viimased tahteavaldused, ja ma usun kindlasti, et sa neid oma südametunnistuse järele täidad. Jumal õnnistagu sind selle eest!

Ära unusta mind ja palu selle hinge eest, kes sind nii õrnalt armastas.

Pa*)

Olles nii oma südant kergendanud, teatas tsaar, et ta 1. detsembril Livaadiast lahkub.

Tema ümbrus kokkus. Sest mõni päev enne seda oli politsei leidnud Losovaja jaamas, Harkovi ligidal, raudtee alt miini, mille terroristid sinna olid pannud.

Keiserlik rong jõudis 3. detsembril, keskpäeval, Peeterburi. Ta oli pool tundi enne seda peatunud Kolpino jaamas, kuhu tsesarevitsh ja tsesarevna, kõik suurvürstid ja kõik suurvürstinnad olid tulnud keisrit tervitama.

Aleksander II oli nad sinna kutsunud, et neile oma naist esiteleda lihtsas olukorras, ilma ametliku formalismita.

Seepärast Peeterburis Nikolai vaksalis vastuvõtmist ei olnudki. Keiser ja vürstinna Jurjevskaja istusid rongilt kohe tõlda.

Talvepalees ootas vürstinnat üllatus. Keiser oli lasknud tema jaoks sisse seada suured ja uhked ruumid nende kolme lihtsa toa asemel, mis temal enne olid tarvitada olnud.

*) „Papa“ lühendus.

(Järgneb).

MINU VAIDLUSKIRI JOHANNES AAVIKULLE.

HENRIK VISNAPUU.

Stiil-sisu.

Inimese mälu on lühike. Vaevalt on kümme aastat möödunud ning endine Ruthi autor ja Charles Baudelaire'i „Raipe“ tõlkija Johannes

Aavik istub Jürgensteinina kirjandusliku kohutavva taga ning mõistab kohut modernislikkude poeetide üle! Olen katsund uvvesti lugeda Jürgensteini arvustusi Aaviku enese ja ta

kaaslaste kohta ning olen hämmastet neist argumentide sarnadustest Jürgenstein ja Co ning Aaviku juuren. Ajad on muutund, olud on muutund, Aavik on omand vahepeäl Jürgensteini seisukoha ja leksikoni, ainult niipalju on vahet, lugegu Aavik ise nüüd veel Jürgensteini arvustusi tagant järele, et Jürgenstein on kultuurilisem Aavikust.

Ei tarvitse vist meele tuleta neid põhilauseid, millesse keskendid Noor-Eesti arvustajad omi etteheiteid Noor-Eestile. Ajajärk millest kõneleme, ei ole veel unund. Noorem kirjanduslik sugupõlv, kelle kallal nüüd just Aavik oma kirjanduslikust muuseumist väljatoodud roostetand sõjariistu tarvitab, olid tolle ajajärgu kõige vastuvõtlikumad tunnistajad. Edespisidest arutusest selgub Aaviku tagasinihkumine, tema enese vaimline reaktsioon, nagu sai öeld juba varem; selgub ka see, et Aavik on unustand kõik endise, peaaegu alateadlikult meelen pidand need Noor-Eesti arvustajate lööksõnad, mis olid oman enamikun just sihit Aaviku vastu. Nüüd tema topibuvvesti teiste vanu lõhkend pomme oma kahurisse ja laseb omast arust Kuressaarest hiigla mürtsu.

Oleme juba varem kõnelnud sest, et Aavik loob järjekorralist meeleolu. Kirjutuse algusel käsitet küsimus, miks Aavik on üldse kirjutand omad „puudused“, on just kohane siin osan, kun Aavik asub arvustama stiili ning sisu.

Kui asusime keele ning värsitehnika juuren veel objektiivsel pinnal, siis jõvvame, mida enam meie läheneme sisule, puht objektiivsele alale, kun meil puuduvad täiesti vastuvaidlematud tõsiasiad. Sellel alal mängib suurt osa arvustava isiku mina, mille väärtusest oleneb ka arvustuse väärtus. On ju küll õige, et arvustajat juhivad üldised või enamvähem teatava laiema ringkonna poolt õigeks leit kriteeriumid, kuid siiski jääb otsustavaks arvustaja vaimlise isiku üleenus või piiratus.

Ei saa jõuda lugeden Aaviku raamatu stiilisuisuosa muule otsuselle, kui sellele, et selle osa on kirjutand inimene, kes on jõvvetu õieti mõistma seda, mille vastu ta turtsub. See inimene võib olla varustet suurte võimetega teistel aladel, kuid sellel alal on ta katse vaid piiratu inimese kurb enesepaljastus. Selle õnnetu ning kahjatsemisväärilise inimese omad patustamised alal, mille üle ta mõistab kohut,

rohkendavad alati ta mõrudust ning sappi ning selle sapi valab ta välja teiste päale, kes oma seesmise loomu poolest on õiglaselt sarnased, nagu tahtis olla kord see sapisülgai.

Tagant järele on nüüd Aavik oma kirjutustega eesti modernistliku luule puudustist annud Anton Jürgensteinile õiguse, kes ütles, et Aaviku raipetamised ja ruthitamised on ainult võõras kaup, nii võõras, et „omast lõpuks ainult abiajasõnad lausete sidumiseks järele jäävad.“ (V. „Noor-Eesti III“ arvustus „Eesti kirjandusen“, nr. 12, 1909 a.)

Aavik ise annab meile võtme tema isiku tragöödia mõistmiseks. „Ruthin“ Aavik kirjutab: „Väga edenenu fantaasiat omandades (pro omades. H. V.) olen ma lõbu leidnud tea-

Sarah Bernhardt,

ilmakuulus Prantsuse näitleja, suri neil päivil Pariisis.

tud stseenisid kõigis nende detailides ette kujutada, nõnda et nad oma vägevuse poolest peaaegu realiteedi kätte saivad; ma olen nad kirjatähelikus mõttes läbi elanud, nii olivad nad reaalsed.“

Sellen ongi just vahe Aaviku ning nende vahel, keda ta arvustab. Mis Aavikule paljas fantaasia, see teistele elu. Aavik elas oma quasi-elu, talle jätkus sest, et ta teatud stseenisid kõigis nende detailides ette kujutas. Aavikule oli modern kirjandus ning kunst ainult välimine võõp, mis talle detailisid ette kujuta aitas. Nüüd on see Baudelaire'i ning Huysmans'i võõp (Huysmans'i tõlke saatis ta veel hiljem „Siurule“ häbelikult J. S. nime all, et publik tõlkijana kedagi teist tunt isikut mõtleks) langend ning

on Randvere Ruthi võõba alt välja tulnud Kuressaare endine kadakasaks Johannes Aviek.

Ning see Johannes, häbenenen ning kahjatseden oma quasi-armastust Randvere Ruthiga, mõõdab nüüd eht kadakasaksa vanatüdrukuna Marie Underi ning teiste modernistlikkude luuletajate laulikukostüüme, et mõni häbelik koht kuidagi mitte paljaks ei jääks. Nõnda's inimlik saatus-komöödia ning -tragöödia!

Vaatame, mis õieti heidab Aavik modernistlikkudele luuletajatele ette stiili alal. Eks need etteheited ole samad, mis tehti Noor-Eestilegi, eriti Aavikulle eneselle?

Kõige päält: raffineerit ning aristokraatlik stiil. Stiilitsemine üldse, peenutsemine ning raffineeritsemine.

Aavik tahab enese ja teiste nooreestlaste mineviku selle etteheite suhten puhta hoida, kui ta kogu Siuru luuletajaid katsub tembelda epigoonideks; need epigoonid just olla langend liialdusse, sest vanad maestrod, Randvere Ruthi autoriga muidugi eenotsan, polla saand mitte maneerlikuks.

Mis tarvis lõpuks üht kivi pilduda vastamisi ühest leerist teisi, miks käsi pesta süütuse neitsiliku veega. Parem öelda: isa, olen süüdi. Kuid meie, need kelle leeri Aavik tahab visata kõige viimseks selle kivi, teame, kui raske on olnud murda seda Noor-Eesti magusat ning suursugust neitsilikku stiili eesti kirjandusen. Aavik vast mäletab, kui palju hurjutust ja sõimu on saand nendele osaks, kes seda on julgend. Vähem iseseisvatelle on Noor-Eesti eriti aristokraatlik ning peenutsev stiil saand otse saatuslikuks.

Olen omal ajal juhtind juba tähelepanu selle kurvale asjaolule, et eesti kirjanduse murdeaeg langes impressionismi ning sümbolismi ajajärku. Realismi ning naturalismi päevil poleks modern kirjandus iialgi omand sarnase eluvõõra ning rahvavõõra ilme. Ja kas peaksime tegema üksikutele nooreestlastele seepärast teravaid etteheiteid, et nad oma omadusilt veel rohkem suurendid seda lõhet? Muidugi mitte. Mulle näib koguni, et Aavik veel nüüdki pole pääsnud tolle stiili lummutusest, seda näitab Aaviku sõjakäik Aaviku raamatu viimsen päätükin modernistliku luule naturalistlikkude saavutuste vastu. Kas Aavik ei tule sellele, et modernistliku luule naturalistlik liigteravus on vast tingit kui kontrast endiselle magusalle stiilile?

Vahelausena ei või ikka ning ikka jälle olla toonitamata, et eksivad need, kes katsuvad meie kirjandust igal juhtumisel teha ärarippuvaks euroopa kirjanduse vooludest. Kui sarnane olukord oli õigustet omal ajal, mil sai hütüdsõnaks eesti kirjanduse europaseerumine, siis ei pea see nüüd enam paika. Meie kirjan-

dus ei lonka aastakümneid Euroopa taga, vaid on sattund kõige lähedamasse kontakti Euroopa kirjandusega. Seda on annud kõige päält meie aeg ja elu. Meie ei ela ju tükk aega enam eraldet poliitilist ega majanduslikku elu. Hingame koon Euroopaga sisse üht ja sama sõja ning revolutsioonist tiinet ja mürgitet õhku. Meie meeleolud on ühised, miks nõutakse meie kirjanduselt eraldust. Eestlastena väljendavad eesti kirjanikud niikuinii neid ühiseid meeleolusid teisiti. Muidugi mõista, et tihedama ning suurema kultuuri juuren üksikud jooned kirjandusen tulevad selgemini esile. Ja ma vaidlen kindlasti veel kord selle etteheite vastu, et eesti modernistlikud luuletajad teatavaid ideesid ning meeleolusid ainult sellepärast käsitavad, et see Euroopan nõnda on. Ei, piirid on ära pühit. Samuti kui meie ilmastik oleneb ühisest euroopalikust kõrge- ning madalrõhu liikumisest, nõnda on lugu ka vaimlise ilmastikuga.

Pöörume jälle järjekorrale. Aavik pinnib modernistlikke luuletajaid iseäratsevate ning algupäraste peenutsemistega. Eriti katsub ta sellen osan Underille jalga taha panna eht eesti maadluse reeglite järele. Kõik oleks muidu ilus, kui Aavikul jalg ainult mitte puust ei oleks. Aavik komistab ise omal jalal ning sellele järgnev kukkumine on koomiline. Underille Aavik heidab ette mingisugust võrdluste maaniat, mingisugune furor comparatorius ta teravamal, tigidaloomulisemal (või paha-vimmasemal) kujul olla see, mida Underi hili-sematen luuletusin päädvangutaval hämmastusil tulla imesta. Underi võrdlused olla kas pretsiöösid või paradoksaalsed, nad olla liigilusad-olla-tahtvad, nad olla liialdused ning vigurdamised koguni! Kõigi nende võrdluste otstarbe olla lugeja üllatamine ja hämmastamine. Underi eensiht see ollagi. Aavik tunnistab: „niisuguste üleskrüvit, otsit ja paradoksaalste võrdlustega täistuubit luuletused mõjuvad piinavalt, kassiahastuslikult koguni kunstiteose mõttes.“

Võib ju olla, et mõni nii vähe kannab, et pits viina talle ju kassiahastuse toob. Pole süü seekord viinal, vaid viinavõtjal: see lihtsalt ei kannab. Kuid ärgu see siis nõudku, kui ta pitsist viinast purju jääb ja nalja hakkab tegema, et teised, kes rohkem kannavad, kainest pääst tema nalja jagaksid.

Kanname viimse ütelse võrdlustelle üle; meie näeme, et järgmine Aaviku blaseerit otsus vaimliselt mittekanndmisest tuleb: „Jah imestama panna ja oma jagu nalja teha niisugused võrdlused muidugi võivad teataval määral. Tõsist luuleilu ja meeleolu nad aga ei anna.“

(Järgneb.)

MEIE ESIISADE PÄRANDUS.

Pilk Eesti ajalosse. *)

M. MARTNA.

Kujutame enestele korraks ette, et keegi Manalast võiks meie sekka ilmuda, kes näit. 20—30 aasta eest meie seast lahkus. Kas ei peaks tema käsi kokku lüües küsima: „Mis on sündinud?“ Kas oleks keegi isegi kümne aasta eest võinud ette kuulutada, et meie, eestlased, oma parlamendis, Tallinna Toompea lossis, 64 aastat pärast Mahtra sõja verist lõppu, endiste võimukandjate esitajatega üheõiguslisel alusel selle üle nõu hakkame pidama, missuguseid õigusi nendele vähemusrahvastele kultuurilise autonoomia suhtes eriti lubada? Seda ei võinud keegi! Sellepärast on küllalt asja küsida ja vaadata, mis on sündinud ja kuidas see suur muutus, mille ees meie seisame, on võimalikuks saanud?

Tähendab: põhjalik revolutsiooniline muutus on vahekorrad täielikult ümber paisanud, endine võimukandjate kiht leiab enese seal olevat, kuhu „ühesugune õiguse kaal“ tema on asetanud. Ainult revolutsiooniline jõud ja julgus võis selle korda saata. Ilma selleta ei luba meie ajalugu sellesarnast „ümberhindamist“ oletada.

Ma mõtlen „oma isa pojana“ pilku tagasi heita, sinna, kus minu isa orjuse talupojana sündis, orjates kannatas ja nende kannatuste tagajärgede all 30 aasta eest suri. Nagu kõik isad oma poegadele midagi pärandavad, nõnda pärandas ka Mardase Jüri oma pojaile midagi. See pärandus oli äärmine vaesus, hall, läbipaistmatu teadmatus, abitu olek kõiges, kultuuri saavutustest lahusheitid näljatalupoja pärandus, millega loomusunniline rahulolematust ühendatud oli. Viimast, nimelt rahulolematust, nimetan mina selle päranduse seas pärliks... Minu isa elas ja suri rahulolematu mehena. Ja ma olen uhke selle peale, et ma selle loomuomaduse temalt olen pärinud.

*) Vähemusrahvaste autonoomiaseaduse arutamise puhul riigikogus tegid sakslased etteheiteid, nagu ei hooliks Eesti rahvaesitus nende õigustest, nagu kannataksid sakslased eestlaste surve all. Sel puhul (6. märtsil 1923) heitis meie vanem rahvasaadik M. Martna pilgu Eesti ajalosse ja tuletas meele seda, mis meie esiisad sakslaste all kannatanud ja mis nad neilt pärandanud.

See kõne on huvitav, asjalik ja ajakohane arvepidamine nendega, kes meid aastasajad rõhunud, seda kultuuritööks tahavad tembeldada ja nüüd muutunud seisukorraga — üheõiguslusega! — kuidagi leppida ei suuda.

Avaldame M. Martna kõnest tähtsama, huvitavama osa.

Toimetuse,

— Ma lisan aga selle juure, et — õnneks! — mitte ainult minu isa seda rahulolematust vaimu edasi ei pärandanud, vaid seda on kogu Eesti rahvas põlv-põlvelt oma isadelt pärinud ja edasi pärandanud. Muidu ei oleks meie praegu siin!...

Kahjuks oli orjuse talupojal võimata oma vastupaneku tungi tegelikult väljendada. Ta oli igast küljest nõnda kinni seotud ja alla surutud, nii et ta „oma rusikas kätt taskus hoida ja vastupaneku vihas ainult hambaid võis kiristada.“ Sellest on arusaadav, et meie esivanemate seast kangelasi tõusta ei võinud, kes pooljumaladena vabaduse tulukese taevast oleksid alla võinud tuua. Aga väike ja vaene ning võimatuseni allasurutud rahvas üheskoos oli ometi Prometheus, tema tõi vabaduse taevast alla, sest muidu ei oleks meie täna siin ega arutaks seda küsimust. Palju enam laseb meie mineviku ajalugu oletada, et alatu surve edasi oleks kestnud... Ei ole mingit põhjust oletada, et need, kes meiega täna oma õiguste laiendamise suhtes kaubelda tahavad, õiguse kaalu heatahtliliselt ise ilma meie oma jõuta meie poole ja meie kasuks oleksid kaalunud. Ei, see oli rahulolematust, mässu vaimu hõõgus säde, mis „kõik peerud kahest otsast lausa,“ pani põlema,“ kuni „tuli taevast alla toodi.“

Vahekorrad minevikus.

Minevikus puutus Eesti rahvas kokku nendesamadest rahvustega, kelle autonoomia nüüd kõne all on, s. o. sakslased, venelased, rootslased.

Vahekord eestlaste ja rootslaste vahel on, nagu me kõik teame, ikka sõbralik, loomulik olnud. Suurem osa Eestis elavatest rootslastest on talupojad nagu eestlased ja nad on ligikaudu ühesugustes oludes eestlastega elanud, vahekorra halbtusest ei ole midagi kuulda olnud. Võib olla, et n. n. „Rootsi ajal“, kus meie maa Rootsi ülemvõimu all oli, meie maa Rootsi soost talupoegade seisukord eestlaste omast vähe parem võis olla. Aga meie ei ole mitte kuulnud, et eestlased sellepärast rootslaste peale kadedad oleksid olnud, ehk et see head vahekorda kuidagi oleks rikkunud. Küll aga on meil teada, et rahvasuu „vanast heast Rootsi ajast“ kõneleb, mis oletada laseb, et eestlased, kuna nende elu Vene võimu alla sattudes hoopis väljakannatamatuks muutus,

„Adam ja Eva Paradiisi aias.“ Francesco Furini (1604—1649).

Rootsi aega tagasi igatsesid. Paljud, kes selle aegseid olusid ligemalt on uurinud, ütlevad, et ka Rootsi aeg Eesti talupojale kergem pole olnud, et ka sel ajal talupoja elu järjest raskemaks on muudetud. Aga rahval oli sellestki küllalt, kuna ta nägi, et tema kasuks vähegi teha katsuti, ja ta hakkas seda suureks heaks hindama...

Ka selle osa Vene rahvaga, kes Eesti piirides elab ja ikka siin on elanud, ei ole eestlaste vahekorral halb olnud. Vene talupoeg ei elanud kergemates oludes, tema kannatas sageli siin nendesamade herrade all, kelle all eestlased kannatasid. Vene survet, mille all meie kannatasime, ei või me nende venelaste arvele panna, kes vähemusrahvana Eesti piirides on elanud. Aga nüüd, kui vähemusrahvaste autonoomia teoks saab, ei oleks meil mitte pea-asjalikult selle Vene rahva osaga tegemist, kes talupoegadena külas elab. Vähemusrahvaste autonoomia juhtimine läheks kahtlemata linnades elavate Vene haritlaste kätte, kelle seas praegusel ajal rohkesti tagurlist olust leidub, kes „suure, jaotamatu Vene“ aadet ja tsaari võimu uuesti püstiseadmisesest und näevad ja kes sellepärast iseseisva Eesti vastu sooja sõprust ei tunne.

Minevikus moodustas mainitud tagurline ollus — ühes tsaari võimu aparaadiga — riiklise toe, mille abil ja heakskiitmisel Saksa soost mõisniku seisus meie maal valitses. — Nõnda

tuleb meil siis pea-asjalikult tegemist teha selle vahekorraga, mis meie maal eestlaste ja sakslaste (sakste) vahel valitses.

Isiklikud mälestused.

Minu mälestus ulatub viiskümmend ja mõni aasta peale selle tagasi. Sellest kaugemale veel mõnikümmend aastat, mis ma noores eas vanemate suust tähele panin. Seda võib järgmiselt kokku võtta:

Ori olles oli eestlane pärisherra „omandus“, s. o. elutu asja sarnane vara, millega omanik oma heaksarvamise järel võis talitada, nagu

meie tänapäeval oma asjadega, majakraamiga jne., talitada võime. Meie teame, et orje (talupoegi) vahetati, müüdi; herra, s. o. omanik, võis isegi oma orja elu üle otsustada... Talupoega peeti „ilma sarvedeta teolojuseks“, olgugi mitte üleüldiselt. Ka see hindamine ei olnud ju üleüldine, et inimene alles — paruniga algavat, s. o. kõik, kes vähemalt parunid ei ole, neid ei tulla inimesteks lugeda.*) — Vahekorral sakste ja eestlaste vahel oli siis, nagu inimese ja elutu asja vahekorral: herra oli kõikide õiguste omanik, käskija; talupoeg — herra „päris“-omandus — oli ilma igasuguse õiguseta, ta pidi ainult sõna kuulama ja käskusid täitma, ilma vähemagi enese tahtmise avaldamise õiguseta, nagu elutu asi. — Ainult inimene-asi ei kuulu siiski täielikult asjade liiki, olgugi, et „õigus“ tema sinna oli asetanud. Ori on ikkagi inimene ja tema olemine ripub enam looduse ja ühiskonna edu mõjudest ära, kui „õiguse“ paragrahvidest...

See oli majandusline edu, mis ka meie päriherrasid 120 aasta eest sundis oma maid kasutoovamalt harima hakkama. Öhtu-Euroopa sammus ees. Mitmed tegurid sundisid ka meie mõisnike uue majandamise viisi poole kalduma. See oli üleminek loodusainete (naturaali) majandamises r a h a - m a j a n d a m i s e p e a l e . T a l u -

*) Niisuguse põhimõtte seadnud üks Tartumaa mõisnik alles mõnekümne aasta eest üles.

Näited Inglise kunstist.

„Robinson“. C. J. Holmes'i õlimaali järel.

poja teo-orjus oli kasulik loodusainete majandamise juures, raha-majandus sundis teo-orjuse kolikambrisse viskama, sest teo-orjuse töö ei oleks raha-majanduses nõnda tululik olnud, kui palgatööline... Sellepärast lasti talupoeg „priiks“ ja ülendati poolinimeseks, kes „vaba mehena“ ise pidi vaatama, kuidas ta oma tööjõu rahaks sai teha, mida ta maa eest rendiks paratamata vajas. — Me näeme: majanduse süsteemi muutus, mis paratamatu jõuga läbi murdis, muutis ka vahekorra pärisheerra ja orjuse-talupoja vahel ja selle muutuse paratamatu kaaslane oli see, et talupoeg teisiti mõtlema, kavatsema ja arusaamises arenema pidi.

Meie teame, et talupojad, kõigi mõisnikkude korralduste ja uuenduste vastu umbusklikud olles — alguses mitmes kohas „priiuse“ vastu on olnud ja seda eneste õnnetuseks pidanud. Aga 50 aastates näeme juba teist: talupojad ei ole enam priiuse vastu, vaid nad nurisevad, et mõisnikud „keisri seadusest“ ainult osakese teoks on teinud ja nad nõuavad, et nad selle täielt „välja annaksid“, s. o. nemad usuvad, et keiser rahvast priiks lastes ka teo-orjuse ära on kaotanud, sest ilma selleta on nendel priiusest raske aru saada. N. n. „Mahtra sõda“ tekkis just sellest. Ja Mahtra talupojad ei olnud mitte ainukesed, kes sel kombel vastu hakkasid.

Üks minu esimestest lapsepõlve mälestustest on mingisugune suur, valge paber, mille pealt minu isa toas midagi loeti ohates ja põlastades... Mõni aasta hiljem oskasin juba ise lugeda ja nägin neid paberid koolimajas. Koolimeister oli nad alles hoidnud ja mingisugusel

juhusel seletas ta lastele nende paberite sisu. Need olid teada-ande lehed Mahtra sõja süüaluste nuhtluste ja karistuste üle. Kirikutes oli nende sisu rahvale ette loetud, ühtlasi oli neid ka küladesse saadetud ja seal rahvale ette lugeda kästud. See kõik sündis hoiatuseks, et talupoegi hirmu äbil lõas hoida.

Mispärast tuletan mina seda hirmsat sündmust täna meele? Sellepärast, et ka see toores verepulm rusutud talupoegade kallal rahvuste vahekorda pildistab... Mahtra toorele verepulmale järgnes paar aastat hiljem Tallinna Vene turul samasugune hirmus peksmine Anija meeste kallal, kes olid julgenud siia „õigust otsima“ tulla, siia lossi, kus meie nüüd vähemusrahvaste autonoomia asjus nõu peame...

Rahu, mis sellele ajale järgnes, oli pealtnäha üleüldine ja mõisaherrad näisid arvavat, et talupojad oma olukorraga viimaks on leppinud. Nendest veristest sündmustest enam ei kõneldud, ja sakste käsul hoolitsesid kirjanduse sandarmid selle eest, et kirjanduse teel sellest midagi avalikuks ei saanud. Arvati, et trükitud aruande lehed, mis peale verepulma laiali saadeti, oma ülesande ausalt on täitnud... Aga huvi nende sündmuste vastu kasvas. Oli teada, et keegi Anija meeste peksmist Tallinna Vene turul „Gartenlaubes“ oli kirjeldanud. Seda saksakeelset lehte osteti ja loeti. Viimaks, käesoleva aastasaja algul, sai imelikul viisil võimalikuks Mahtra ja Anija asju Eesti keeli avalikult kirjeldada.

Mahtra verepulmast (10.) 22. märtsil 1859, on neil päevil 64 aastat mööda, s. o. umbes kaks põlve. 20 aastat tagasi, kus Ed. Vilde oma

romaanides seda kirjeldas, elasid veel mõned kannatajad. Nende üksikute huvi oli elav ja suur sündmuse kirjeldamise puhul ja nad käisid kirjanikule isiklikult teateid andmas. Aga suur ja üleüldine oli kogu rahva huvi nende sündmuste suhtes. Teataval viisil mõjusid need kirjeldused revolutsiooni sädemetena. On hingeliselt arusaadav, et surutud rahvad ja klassid vastuhakkamise kirjeldusi heameelega loevad. Vilde oskas seda hästi kirjeldada ja näidata, missuguse surve all talupojad kannatasid, kuidas nad nagu millegist sala võimust aetult — keisri „õiguse“ peale lootes — vastu panna otsustasid, mis laadi vastupanemine oli ja kuidas „süüalused“ pörgliku karistuse alla mõisteti... N.n. „peasüüalused“ murti 1500 kepi hoobi alla, peale peksu narmendasid nende kehad, olid üleni verised, nii et neile riideid selga tõmmata võimata oli. Nad asetati — poolsurnult — regede peale ja kaeti linadega ning tekkidega kinni — talise pakase juures... Ja lõpuks saadeti „peasüüalused“ Sibe- risse! — See lugu on üks kurvematest meie rahva hilisemast minevikust. Selle tundma- õppimiseks soovitan ma kõigil Ed. Vilde selle- kohaseid romaane lugeda. Need näitavad nagu peeglis, missugused eestlaste ja sakslaste vahe- korrad siis olid.

Ma ei saa muidu, vaid ma pean siin ka seda meeletuleta, missugust osa meie kirik, s.o. Lutheri kirik, selle sündmuse juures etendas. See on ütlemata kurb ja ma kardan, et see neile teips ei meeldi, kes rahvahääleta- mise tagajärgedest usuõpetuse kasuks joovastu- nud on. — Vilde kirjutab sellest järgmist:

„Kui kohtu otsused nuhtlusealusele ette loe- tud, pandi neile tähed rinda, mille pääl hoopide arv üleval seisis.

Siis algas kirikuõpetaja Berg vaimu- likku tegevust. Kaugele üle lageda lumise välja (see pörguline häbematus saadeti toime 10. veebruaril 1859 Mahtra mõisa lumisel väl- jal, umbes 10 graadilise pakase käes, kuhu vangid Tallinnast — siit lossi vangikoja urgas- test — seks otstarbeks viidi, sest rahvas pidi seda pealt vaatama ja sest „õppust võtma!), mille helevalge pinna päike sirama pani, heli- ses kurb matuse laul paljudest nuuksuvatest suudest, sinna hulka segas end tume nutu ka- hin, kajasid üksikud karjuvad hääled valu pä- rast lõhkevatest südametest. See oli matuse- teenistus elavatele, nad seisisid veel tervelt oma jalal, hingasid, tundsid, nägid, kuulsid... Aga paljud neist pidid endid mõttega harjutama, et nad elavate killast on lahkunud; neile maali- ti surma inetumal, kohutaval pildil silma ette, neid lasti nagu elavalt hauda minna ja iseeneste matuseid päält vaadata...

„Laulule järgnes kirikuõpetaja matusekõne.

„Rahvas ja nuhtlusealused kuulasid kõnet sügava tuima vaikusega päält. Nende rida- desse tuli alles elu, kui õpetaja otsekohe van- gide poole pööras ja neile eelseisva nuhtluse raskust meeletuletas, mis mitmele nende seast surma võivat tuua. Naised püüdsid nuttes nuhtlusealustele ligemale pääseda; vangid vah- tised üksteise kahvatanud näkku ja nende pil- gud otsisid rahva hulgast omakseid. Mõnel voolasid pisarad üle kolletanud palge, teised peitsid endid, nagu varjates, kaaslaste selja taha“.

Kuna ma Vilde kirjutuse kirikherra Berg'i matusejutlusest elavatele ette lugesin, ei pääse ma teise kirikherra tegevusest 1906 a. Vigala vallamaja juures mööda. Sealne kirikherra von Busch oli kohal, et karistussalga poolt surma määratuile oma abi pakkuda, mitte elu- päästmiseks, vaid et „hing taevasse pääseks.“ Oma naabri Bernhard Laipmann'i elu päästmiseks ei teinud see herra mitte kõige vähemat, küllalt teades, et siin täiesti süütu mees oma naise ja laste silma all maha lasti, perekond kõige toremalt purustati. Kuhu jäi siin inimsus? Kuhu jäi siin „ligemise- armastus?“ — Need on kurvad, väga kurvad pildid meie rahva värskemast minevikust, vahe- korrast meieaia rahvuste vahel.

Karl Marx õpetab, et kogu ajalugu ei ole muud kui kirjeldus võitlustest rusujate ja ru- sutute vahel. Mis on Eesti rahva ajalugu muud? Kuid, nagu juba tähendatud, on seda eestlaste ja sakslaste vahel raske üteldise võitluseks nimetada. Avalikku võitlust ei olnud. Ainult aegajalt puhkesid niisugused etteaimamatud ja ilma mingisuguste eelplaanideta mässukatsed lahti, nagu Mahtras, ja nagu me neid veel Tarvastu, Pühajärve jne. sõdade nime all tun- neme... Võitluse asemel hõõgus eestlaste sü- dametes kustumatu vaen, rahulolematu, mis ennast aga kuidagi avaldada ei saanud.

Pärast talurahva priiislaskmist.

Talurahva priiislaskmisele järgnes mingi- sugune omapärane kosumise ja vaimline „är- kamise“ ajajärk. Kuid seda iseloomustada on raske. — Raske on sedagi ette kujutada, missu- gune võis rahva vaimuelu pärispõlve ajal olla. Olid rahvalaulud ja -jutud, või oli kiriklik usk selle kandja? Sellel „ärkamisajal“ on kaht- lemata teatav usulik jume leida. Aga mitte see vaimuelu iselaad ei olnud selle jõu kandja, mis meid siia avitas, kus enne meie esivane- mate üle toorelt kohut mõisteti. See jõud pei- tus rahva hinge põhjas, see oli rahulole- matus, vastuhakkamise vaim...

Kuid ometi peame meie selle ajajärgu peale vaatama nagu paratamatu vahelüli peale, millele teine ärkamise ajajärk, rahvusliku enesetunde ajajärk järgnes ja mille kesk-

punktiks Carl Robert Jakobson tõusis. Ma nimetan sellest ajajärgust ainult mõnda ja algan Jakobsoni „kolme isamaa kõnega,“ mis tema Tartus, „Vanemuise“ seltsis oli 1868 ja 1870 ette kannud ja mis 1870 aastal Peeterburis trükitult ilmusid. Need kõned sünnitasid meie Saksa seltskonnas esimese tormi Jakobson'i vastu. Mida sisaldasid need kolm kõnet?

Esimeses kõnes näitab Jakobson, et eestlased sakste alla langedes oma „valguse aja“ kaotasid. Vanade eestlaste usust, jumalustest ja rahva kõlblusest näitlikke tunnistusi tuues maalib tema niisuguse pildi, et rahvas vana aega kõrgemaks pidi hindama hakkama, kui käesolev aeg oli. — Teises kõnes näitab ta, kuidas haridus eestlaste seas koitma hakkab, näidates meeste peale, kes „oma rahvust ära ei salga“ ja kes oma rahva kilda jäädes tuleviku lootuseks on. — Kolmandas kõnes tutvustab Jakobson kuulajaid ja lugejaid ristiusu tumedama küljega, nõiausu ja nõiakohtuga, näidates, et ristiusk, mille siatoomist sakslased eneste suureks teenuseks loevad, eestlastele kultuuriliselt mitte võitu ei tähendanud, vaid kaotust, niihästi kultuuriliselt kui ka majanduslikult. Ta riivab muu seas ka dogmaatiliselt, „kuradi usku“ ja keskaja õpetust „mõistusest, mis kuradi hoor“ olla. Nagu teada, ajab see keskaja „elupuu“ meie juures uuesti õisi: mõistusele on sõda kuulutatud...

Kui Jakobsoni kolme kõnet täna lugeda ja meele tuletada, missuguse tormi nende trükkimine selajal sünnitas, siis ei tahaks oma silmi uskuda: teadmine, vaated, äratundmine on ka selles suhtes hiiglaviihil edenenu!

Tallinna Sõbra pärastine toimetaja, selajal laialt tuttav maamõõtja-kirjanik Eichhorn, kirjeldab üht pühapäeva hommikut, kus üks mõisaherra teda oma kabinetis kutsunud, ukse tagant hoolikalt lukku keeranud ja siis kardetava vihiku, Jakobsoni kolm isamaa kõnet — esile toonud ja arutama hakanud, missugune hädaoht sellega Maarja-maa rahu rikkuma ilmunud. — Ma lugesin 20 aasta eest seda lugu ja see sünnitas mulle teatavat maitseelõbu, sedaviisi võimalust leides meie tolleaegse herrasrahva hingehelinaid tundma saada.

Mis saksad selajal kartsid, läks poolest täide: Vaikne rahu, mis mõisaherrad paar aastakümnet — Mahtra sõjast saadik — olid maitanud ja millisena nad oma tulevikku maitsta soovisid, oli rikunud! C. R. Jakobsoni ülesastumises sai kogu talupojarahva allasurutud rahulolematuse avalikuks, taskus varjatud rusikas tõsteti löögivalmis, näis nagu kipuksid tõepoolest juba „peerud kahest otsast lau'sa lööma lõkkele.“ Jakobsoni suu läbi sai rahva hing avalikuks.

Mis saksad 1870 a. Jakobsoni kolmest isamaa kõnest ette aimasid, see leidis „Sakala“ (1878—1881) trükisõna teel väljenduse. Ja see oli nõudmine: eestlasel olgu sakslasega ühesugune õigus. Enamusrahva-autonoomiat Jakobson ega rahvas selajal veel nõuda ei julenud, vaid me leppisime eestkätt ühesuguse õiguse nõudmisega!

C. R. Jakobsoni aegsed nõudmised.

Mis Jakobson rahva nõudmistena selajal avalikkuse ette kandis, ei ulatunud, nagu tähendatud, mitte nõnda kaugele, kui meie nüüdne vähemusrahvaste autonoomia-seadus. Aga vahekorrad olid siis alles niisugused, et nõrge-madki nõudmised ainult — politsei vägivalda suurendada avitasid.

Liivimaa maapäevast („Sakala“ nr. 9-1878 a.) kirjutades ütleb Jakobson muu seas: „Kõigest on näha, et isamaa armastus meil veel mitte niisugune ei ole, nagu ta olema peaks. Kõigepealt peaks isamaa armastus ennast selles avaldama, et isamaa asju mitte salaja ei aetaks, vaid avalikult ja „et ka kodaniku- ja talupojaseisustele igauhele oma õigus, nagu meie aeg seda nõuab kätte antaks,“ ja viimaks, „et keegi rahvas teist maha ei püüa rusuda, vaid et vastastikuline austamine valitsema hakkaks,“ — „Sakala“ nr. 10 s. a. kirjutab Jakobson selles küsimuses muu seas:

„ — — Meie — eestlased — ei taha kusa-gil vihavaenu sünnitada, aga meie tahame, et meil kui selle maa pärisrahval teistega ühesugused õigused oleksid...“ Ja „Sakala“ nr. 13, 1879 — loeme järgmist:

„ — — Üksi võitlemise teel, samm sammu järele, võime viimaks rahule ja ühendusele jõuda, muidu mitte. Enne kui õiguse kaalud ühetasa ei ole, oleks ka rahutegemine teotav. Eestlased nimelt kui selle maa pärisrahvas, peavad ometi kõige vähemalt ühesugused õigused teiste rahvastega saama, kui nendega vennalikus sõpruses elada soovitakse.“

Sellesama aasta „Sakala“ 45. nrs. kirjutab Jakobson järgmist:

„Nemad ütlevad, et Eesti talupoeg veel nii kaugel valmis ei olla, et oma kodumaa valitsemisest osa võiks võtta. Aga on siis sakslased meie maal vähema hoolega suure rahvahulga vaimuharimiseks tööd teinud, kui türklased Bulgarias? Bulgarlased on vabaks saanud ja on kohe ka nende talupoja-seisus ühtlasi valitsuse ohjad osavasti enese kätte võtnud. Aga kui keegi sakslastest seda ka tunnustada tahaks, mida meie mitte ei usu, siis peaksime meele tuletama, et eestlased enne sakslaste siiatulemist ka osavasti iseennast valitsesid ja et eestlane oma vanale vaimule truiks on jäänud ning seda vaimuosavust iga-

kord on üles näidanud, kus temal selleks iganes võimalust oli.“

Ja edasi:

„Mis meie tahame, on see, et kodaniku- ja talupojaseisusele mõisniku seisusega ühesugune õigus maa omavalitsuses tuleks ja nendel maapäeva peal igaühel omast kohast niisamasugune healeõigus oleks, nagu mõisnikkudel. Niikaua kui lugu nõnda ei ole, ei ole ka vabadust meie maal, käsikäes käimisest ei või juttu olla, ja oma orjaolekust häbi tundes, peame ohates seda aega taga igatsema, kus meie orjapõli, mis me enestele vastastikku ise peale paneme, otsa oleks lõppenud.“

„Sakala“ 48. nrs. 1880 loeme selle küsimuse kohta järgmist:

„Eesti rahvas on praegusel ajal Eesti talupojad. Vähe on neid eestlasi, kes endid teistes seisustes eestlaseks tunnistavad. Missugused meie talupoja- seisuse ja sellepärast Eesti rahva praegused politika õigused on, seda teab iga mees. See olek on meile eestlastele teotav ja iga aus eestlane püüab temast välja peaseda, see on: oma rahvast selle teotava oleku seest ausa järje sisse tõsta ja aidata. Meie ei saa aru, mispärast meil eestlastel, kes meie oma enese maal elame, niisama politika õigusi ei pea olema, kui sakslastel, kes meie sekka hiljem elama on asunud. Meie vana Eesti vaim ei anna meile enne rahu, kuni meil oma maal teiste rahvustega ühesugused politika õigused on. Meie oleme juba kümme ja enam korda ütelnud, et meie eesmärk see on: Eesti rahvale ühesugused õigused teiste rahvustega! Seni kui meie rahvas sellele eesmärgile ei ole jõudnud, ei või meie ilmaski rahust rääkida. Rahu meie armastame, aga üksi seesugust rahu, mis vaba inimeste vääriline on, mitte orjade rahu. See on meie terve rahva seisukoht ja selle peal seisab ta nii kindlas meeles ja ühenduses kokku, et kõik muud eluavaldused selle alla peavad heitma.“

See oli Jakobsoni „programm,“ see oli tema palavam püüd öösel ja päeval. Ja kui selle juures seekord kaheldi, kas Jakobsoni nõudmine ka rahva nõudmine on, siis — meie siinolemine, minu herrad, on ajaloolik tunnistus selle kinnituseks.

Tugevam vastuväide, mis Jakobsoni poolt avaldatud nõudmisele vastu seati, oli see, et rahvas ei olla veel küllalt küps, nii et tema osavõtmine maa omavalitsusest maale ja rahvale aina kahju võiks tuua ja et rahvale sellepärast suuremat vabadust ei või anda. See kõik olla „tuletikkude laste kätte andmine,“ mis hädaohtu võiks sünnitada. Selle asemel olla aga rahval veel väga vaja „urva plaastrit,“ s. o. peksu, ihunuhtlust, valju karistust.

Selleaegne „rahva hääl“ oli teises arva-

mises. Ja see teine arvamine oli — kasvav rahulolematuse . . . Kuna ka kirik täie jõuga rahva nõudmiste vastases sihis töötas, seadis Jakobson sellele vastu — romantilise puhta vana Eesti usu, mida ta rahvale vana aja sõnumetest välja kooris, nagu ta juba oma „isamaa kõnedes“ sellele aluse oli pannud. See oli esimene uuem haputaigen, mis „usklikud“ käärima pani. Sel ajal päevavalgele jõudnud loodusteaduste võit Charles Darvini uurimuste põhjal sai valusaks sõjariistaks kiriku vastu. Sel ajal ei oleks rahvahäätamine arvatavasti mitte usuõpetusele enamust toonud, sest selleaegne Eesti kodanlus — nii nõrk kui ta ka oli — oli kiriku vastu ja võitles selle vastu kõikide sõjariistadega, mis aga kätte juhtusid. Ma ei kahtle selle juures mitte silmapilkugi, et Darvini õpetusest ja loodusteadustest õige vähe teati, aga — sõjariistadeks kiriku vastu tarvitati neid lööksõnu kasuga. Ja poliitilise võimu vastu oskas ta rahulolematust nõndasama osavasti elevil hoida. Me nägime, kuidas ta Bulgaaria rahva vabaduse näiteks tõi ja arusaadavaks tegi, et Eesti rahvas ometi harimatum ei või olla, kui — Balkani rahvad . . .

Kahjuks peame meie kahetsedes tunnistama, et meie saksad poliitilise tarkuse poolest ikka kehvad on olnud ja et nad rahva nõudmistele ainult kõvendatud survega vastu astusid. Jakobsoni vastu panid nad terve oma suure võimuaparaadi liikuma. Ja peale tema varajast surma (1881) kõvendati aina igaliiki politseid. Et sellega „hea naabri“ vahekorda kätte saada võimalik ei olnud, on arusaadav.

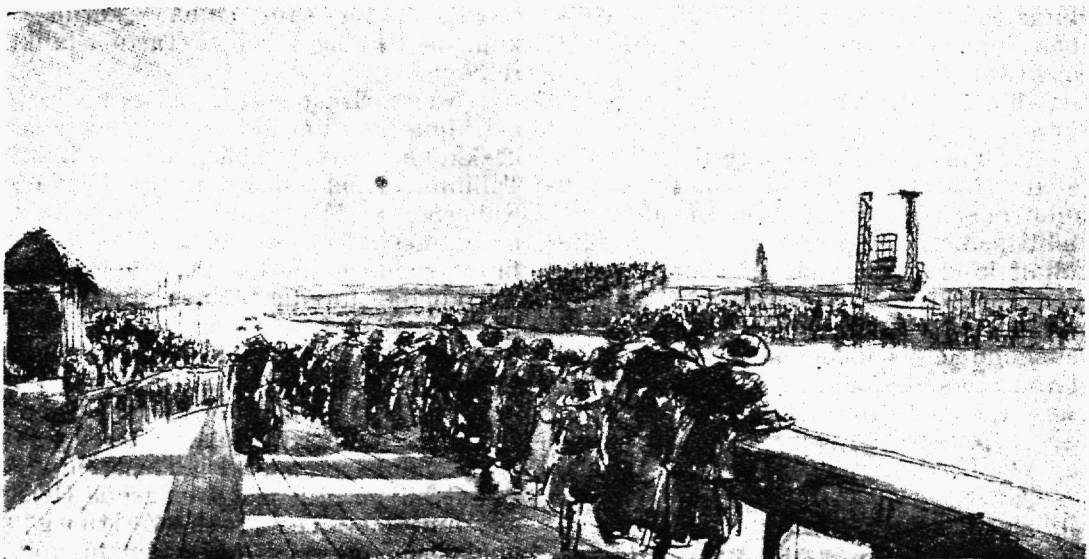
Ma nimetan ainult mõnda sündmust, mis rahvuste vahekorra teravust ja selle äärmist rumalust iseloomustada võivad.

Meie võime ükskõik missugusest ajajärgust oma Saksa seltskonna poliitikatarkust vaatlemise alla võtta, ikka peame sellele otsusele jõudma, et see tarkus kunagi väga suur pole olnud. Kui me Inglismaa poliitikatarkust kiidame, nagu kogu ilm seda omal viisil kiidab, et inglise valitsev klass oma asumaadel oskab parajal ajal nõudmistele sel kombel vastu tulla, et mässu või ümbertõukamist ära hoida, siis meie sakste kohta seda küll ütelda ei või. Kuna Jakobsoni ajal ja sellele järgneval ajajärgul rahvahulga nõudmistega tegemist oli, nagu ka edukäiguga, mis ennast mitte pikapeale tagasi suruda ei võinud lasta, ei saanud meie Saksa seltskond sellest mitte aru, vaid ta pani terve oma võimuaparaadi sedavõrd liikuma, et võimalikult kogu liikumist maha suruda ja nii vaikseks teha, nagu ta esimestel aastatel peale Mahtra sõda oli.

Jakobson'i ajal tekkis nõndanimetatud „rahvameeste“ nimetus. Neid, kes selleaegse liikumise eesotsas olid, oma rahulolematust ühes

Näited Inglise kunstist.

„Sadamasillal.“
Herbert Budd'i õlimaali järele.

„Veetõusul.“
James Mc. Bey vesivärvimaali järele.

kui teises asjas avaldasid, kõnesid pidasid jne., nimetati rahvameesteks. Nende hulka kuulusid enamasti kooliõpetajad, sel ajal alles koolmeistriteks nimetatud. — Kord oli Kanepi kirikherra peale lastud, vähemalt kõneldi nõnda, ja sellepärast pandi terve rida noori kooliõpetajaid vangi, põhjendades vangistust lihtsalt selle kahtlustusega, et nad lugeda „Sakalat“. Sellest oli küllalt! Kes muud kirikherra peale võisid lasta, kui „Sakala“ lugejad. Selle aja kannatajana nimetan ka Andres Dido't, kes paari aasta eest Pariisis suri, kus ta ligi 40 aastat pagulasena elas. Tema oli sunnitud Saksa võimu surve all maalt lahkuma ja kuni oma viimaste päevadeni võõrsil elama . . . Dido oli nimelt ka rahvamees. Ta oli ühes Jakobsoniga Riias põllumeeste kongressil, mis selleks toime pandi, et mõisnikkude ja talupoegade vahel kokkuleppele jõutaks. Dido oli seal teise Eesti saadikuna ja arvatavasti ei hoidunud ta oma vaadetega tagasi ja langes sellepärast kahtluse alla. Mõni aeg peale selle vahetas ta oma väljamaa sõpradega kirju, millel niisugune maik juures oli, mis sillakohtu herade vaateid välja ei kannatanud. Dido post soriti sillakohtu saksa poolt läbi. Teades, et niisugune post Didol koju jõudnud, läks ta oma sandarmite ja abilistega sinna ja leidis, mida ta otsis. Dido pandi kinni ning saadeti paariks aastaks Venemaale elama. Hiljem oli ta sunnitud sealt, nagu ma tähendasin, lahkuma ja suri pagulasena Pariisis.

Mõni aasta peale Jakobsoni surma tuli üks tema nõndanimetatud kirjutajatest — ajalehe toimetuse liikmeid nimetati sel ajal peatoimetajate poolt kirjutajateks — Jaak Järv siia, Tallinna ja asutas siin ajalehe „Virulase“. Järv tabas omas lehes niisugust tooni, mis laiemate rahvahulkade poolehoidu leidis, mis aga valitsevale võimule ja Saksa seltskonnale ei meeldinud. Järvele tungiti kord tema korteris öösel kallale, teda haavati. Pärast urgiti välja, et Järv olevat Aleksander II surmamise puhul oma rahulolemist või koguni rõõmu avaldanud. Mehele tehti sellepärast protsess. Et aga süüdistus küllalt kindel ei olnud, vaid ainult kahtlus, saadeti Järv ometi maalt välja ja sunniti Venemaale elama. Perekond lõhuti ära. Ja meie Saksa seltskond leidis jällegi kord, et seltskond on päästetud. Üks pastor tuli Järvele uulitsal vastu ja ütles: „Kes teab, mis hea nõu Jumalal sellega on.“ Jumalal oli sellega niisugune hea nõu, et Järv aastate pärast Venemaal õnnetult suri...

Poliitilise meelsuse erivuse puhul on meie-
maa saksad ka oma rahvuse vennad ilma armuta üle parda heitnud, kui neid iganes siia juhtus. Jutustan sellest järgmise lookese.

Üheksakümnendatel aastatel töötas Tartu

ülikooli mehaanikuse juures sellina noor sakslane Badenist. Noormees — Albert Müller on tema nimi — oli sotsialdemokraat. Mind ja minu sõpru huvitas „päris lihliku sotsialdemokraadiga“ tuttavaks saada, kes sotsialdemokraatliste tööliste ridades oli tööd teinud ja kes ka siin oma ilmavaatest ei loobunud, olgugi et temal sotsialdemokraadina oma peremehe majas ja selle tuttavatega kokku puutudes sugugi kerge ei olnud elada. Tema peale vaadati nagu „kärnas lamba“ peale, vangutati peaga ja näidati tema peale sõrmega. Arvati aga vaja olevat välja kannatada, sest oli üksainus, kes ju rahulikku Tartut peapeale pöörata ei võinud... Peaasi: noormees oli oma töös osav, meister „sallis“ teda siis, muidu oleks võinud juhtuda, et oleks politseile märku antud... Meile, selleaegsetele sotsialdemokraatidele Tartus, oli see tutvus sellepärast tähtis, et meie Mülleri osavuse tõttu vähehaaval sotsialdemokraatlist kirjandust saime. Tema ei olnud mitte ainult osav mehaanikus, vaid ta oskask Vene piiri tsen-sori hästi petta: süütu ristpaela all sai Müller mitmesuguseid asju, mida me kõik isuga lugesime.

Kuid Tartu saksad olid selle eest hoolit-senud, et minu tutvus Albert Mülleri-ga poliit-seile teadmatuks ei jäänud. Kui Müller tööpuuduse pärast Tartust lahkus ja Riias, Läti parteisõprade juures peatus, kus parajasti esimene Läti sotsialdemokraatide kinninabimine käimas oli, hakati tema jälgi ka Tartus taga ajama. Müller oli ju minu majasõber olnud ja ka Läti ning Vene sotsialdemokraatiliste üli-õpilastega oli meid koos nähtud: jäljed olid käes ja sandarmid ilmusid minu juure „läbi otsima.“ Ma sain sama „kärnase lamba“ kuulsuse, millega Müller Tartust lahkus. Veel rohkem.

Nagu pärast selgus, oli minu pattude üles-märkimiseks Riias kubermangu sandarmi valve-keskkohas erileht määratud ja pärast, kui ma Tallinna elama asusin, hoolikalt siia saadetud. Kuberner Bellegarde juurest trükikoja pida-mise luba nurumise puhul ütles see, mina olla ju sotsialdemokraat, mis ka Tallinna Saksa seltskonda „huvitas“. See „huvi“ tuli ilmsiks, kui kuberner Lopuhin minu suvel 1905 siia lossi vangi laskis tassida. See teade, et Martna trellide taha paigutatud, on Saksa seltskonnas head lõbu sünnitanud. Ilustuseks on juure li-satud, et minu trükikojast suured pakid keela-tud revolutsioonilist kirjandust leitud... Paar aastat hiljem, kui ma pagulasena Helsingis ela-sin, hurjutas „Revalsche Zeitung“ poliit-seid, kuidas see ometi nõnda saamatu võib olla, et „Punaste aastate“ kirjutajat Soomest, Turu linnast kätte ei saa... „Punased aastad Eestis“ ja selle kirjutaja lasusid sakstel väga rängalt

Näited Inglise kunstist.

„Paul“. G. Clauseni õlimaali järele.

„Printsess Mary.“ Osvald Birley maali järele.

südame peal. — Ei ole ka võimalik vahekorra teravust unustada tuntud verepulma puhul 16./28. oktoobril' 1905 Tallinna Uuel turul, kus Saksa seltskond avalikult rõõmustas, et Eesti „mässumehed“ ometi oma teenitud palga saanud... Ja sellega ühenduses karistussalkade tegevus 1905 a. lõpust peale, meeletud peksmised ja tapmised üle kogu Eestimaa. Ei ole saksad seda häbi plekki eneste pealt maha pesta katsunudki, et karistussalkade juhid ja ülesandjad just nende ridadest pärit olnud... Alles eile ulatati mulle üks käsikiri kätte, kus muuseas järgmised read leiduvad:

„Karistuse salgad pek- sid armetult inimesi, maha lasti rahvast ilma kohtuta, nagu metsloomi. Mäletan, kuidas ma ühel hommikul Aegvi-

„Vanaisa“. Ernest Procteri õlimaali järele.

du ja Paide vahel teel olles kolm mahalastud meest telefoni postide küljest, kaks kinniseotult, ühe pooldult — leidsin. Enne surrukslaskmist oli õnnetutel käeluud katki murtud. Kaht tapetut tundsin — olid kaks Arevete küla meest. S..... parun oli need enesele ohvriks märkinud.“

Eesti ajakirjandusel „raud suus“.

Et niisuguste vahekordade juures ka vaimu- elu avaldused viimase võimaluseni valta all hoiti, kõneleb niisama vähe poliitilisest tarkusest võimukandja klassi poolt, kui sellest, et sealt poolt vähegi oleks katsutud rahvuste vahel hea naabri vahekorra jalule seada.

J. V. Jann'sen kaebab ühes kirjas, mis 10. aug. 1869 Pärnu preester Suigv-

saarele oli kirjutatud, tsensori surve üle järgmiselt:

„Zensuriga on mul Tartus allati palju kannatada olnud. Et minna meie armolise Keisri, temma wallitsuse, ehk rigi seaduste vastu ial üht sõnna olleksin üttelnud, ehk saaksin ütleva, seda ei ole kigi zensur leidnud, egga sa leidma; agga siin ei otsinud ega kartnud saksa zensurid mitte sedda, waid koguni muud. Ma wõisin kirjutada, mis tahtsin, midda lahjem ja tühisem, sedda parrem; agga ni pea, kui ma meie Baltimaa asjade külgi putusin ja neid mitte allati kuldsed ei leidnud ollewad, ehk ni pea kui juhtusin sest hingama, et meie pastorid, patronid ja paronid ka muud middagi ei olle kui innimesed, kes eksida ja üllekohhut tehha wõiwad, omma kasso otsiwad ja allamatele kotti peas hoidwad ja üllearru koormat nende õllade peale pannewad, — oh sa kallis aeg, siis olli paggan sedamaid lahti! Zensurist sai warsti paljas sakslane, kes ilma armota kõik mahha kustutas ja redaktorile weel ilma hinnata pikka jutluse pidadas. Juhtus siiski mõnni keeldud sõnna kahhe silma wahhel läbbi minnema, siis tulli üks ehk teine pastor ehk paron ja andis zensurile sõnna, silmad parrem lahti tehha, et assi nõnda eddasi ei lähhäks ja Roomlased ei tulleks maad ja rahwast nende käest ärra wõtma“ . . .

Me näeme J a n n s e n i kirja, et tsensuuri võim sel ajal sakslaste käes oli, nagu kõik muu võim. Kaheksakümmemates aastates otsiti need mehed eestlaste seast. Aga kergitust ei toonud see mingisugust. Me oleme juba tundma õppinud, et Saksa ja Vene ülemsandarmid täitsa käsikäes talitasid. Nende ühine siht oli rahva „päid kotis hoida“, nagu Jannsen ütleb. Ei ole siis ime, et näit. 90-aastates ajalehtede suud nõnda sulutud olid, et vana Grenzstein oma tegevusväljalt lahkus, tsensor tegi tema elu nõnda kibedaks. Üksteist vastastikku manada, jah, seda tsensor ei keelanud. Aga midagi kaugele ulatuvat lugejatele pakkuda ei olnud võimalik.

Oli juba lugejaid, kes teiste maade poliitilise elu vastu huvi tundsid ja kes selle üle teateid saada soovisid. Aga Eesti ajakirjandus ei võinud väljamaa poliitilise elu üle muud kui lühikesi sõnumeid avaldada. Eriti oli võimata avaldada demokraatliste ja sotsialdemokraatliste parlamendi liigete poliitilisi kõnesid. Ainult umbkaudu sai teada, et mõni niisugune mees jälle tähtsa küsimuse üle kõnelenud, aga mis ta oli ütelnud, selle üle Eesti lehtedest midagi ei leidnud. Meil oli teada, et Läti leht „Denas Lapa“ oma tsensori vahest petta osanud, kuna ta näit. Bebel'i asemel Lebel ja Nebel kirjutatud ja sel viisil Bebel'i kõnedest ja kirjadest mõnda avaldanud.

Aga meil ei olnud kaua aega niisugust lehte, kes sellesarnaseid kirju oleks avaldada tahtnud ja — meie tsensurid näisid ka oma ülem-sandarmidele ihu ja hingega truud olevat; nende valta alt ei pääsenud midagi läbi.

Mitte sandarmide ja tsensurite nuuskimise nüridusele ei ole meil seda tänada, et rahulolematuse jõud viimaks läbi löi, vaid me võlgname tänu neile meestele, kes mitte ei kartnud, et „tuletikud liiaks vara“ rahva kätte saavad, kes hoiatajate arvates ikka veel „urvaplaastri“ tarvitajad pidid olema. Need mehed olid selle jõu kandjad ning suurendajad, mis meid viimaks siia avitas.

Balti-Saksa kultuur ja meie „tänamatus“.

Minule üteldakse muidugi, et sündmata on neid asju täna puudutada, just nagu Pärt Suija omal ajal „Eesti Postimehes“ kirjutas: „Mesperast heidate Teije sis üttele puhku rumala rahwale ette, et meie wanemba omma pidanu saksa rängaste orjama, nink et saksa meile ka mitu ülekohut omma tennü? Mes hääd Teije sest etteheitmisest loodate? See orjapäew om jo üks wana möödaläinud asi, mes kunake enamb ei saa tagasi tulema...“

Mina arvan aga, et me täna, sellel iseäralisel ajaloo silmapilgul seda mitte ei või tege-mata jätta, sest minevik on ju tuleviku peegel. Ja meie kõikide huvid nõuavad, et me tuleviku peegli puhtust hoolimatusse ei jäta. Igal ajal ja igas asjas on kasulik, selle üle selgusele jõuda ja seda ütelda, „mis on.“

Minul tuleb sel puhul järgmine juhtumine Veimarist meele. Ma viibisin suvel 1919 mõne nädala seal — Saksariigi Rahvuskogu Koosoleku paigal ja puutusin seal ka oma vana partei-sõbraga, Dr. Max Quarck'iga kokku. Mina tunnen teda 1906 a. saadik, kus Frankfurt'is viibisin ja tema abil „Frankfurter Zeitungis“ avaldatud mõned vale teated, mis seal meie olude üle avaldati, ümber võisin lükata. Quarck oli nimelt sealse lehe peatoimetaja. — Nüüd aga pidin ma oma sõbra suust etteheiteid kuulma. Eestis mindavat sakstevastase vaenuga liiaks kaugele, eriti unustada meie ära, et sakslased Balti maade kolonisaatorid olla, sakslased olla meile kultuuri toonud, ja seda tulla meil tänutundega meeles pidada ja nende vastu lugupidamist avaldada...

Minul ei olnud mitte kerge oma sõbra etteheiteid tagasi lükata. Endamisi panin ma imeks, et ka tema sellesarnaste põhjendustega võis tulla. Õnneks tuli mulle meele, et Marx ühes kirjas Kugelmannile just seda küsimust puudutab, ja selle peale juhtisin ma Quarcki tähelepanu. Marx kirjutab nimelt:

„Sinu poolt mulle saadetud vihik on üks nendest enesekaitsetest, millega Saksa-

Vene-Balti maakondade eesõigustatud seisused sel pilgul Saksa poolehoidu nuruvad. Need võrukaelad (Kanailen), kes endid igiammu Vene diplomaatias, sõjaväes ja politseis oma ustavuse ja teenistusagaruse tõttu lugupidamise paistele on tõsta osanud ja kes sest ajast peale, kus need maakonnad Poola võimu alt Vene kätte läksid, kunagi kitsid ei ole olnud, oma rahvust ära müüma luba ja võimaluse eest, vastutasu eest, et neid maarahvast kurnata ei takistataks; nüüd on neil vesi ahjus, sest nad näevad, nagu oleks nende eesõigustatud seisukoht kuidagi hädaohus. Vanad seisused, tagurline Lutheri kirik ja talupoegade kurnamine — see on, mida nemad Saksa kultuuriks nimetavad, mille kaitseks nüüd Euroopa peaks liikuma hakkama. Sellepärast rõhutab ka selle vihiku lõpusõna — maaomandust tsivilisatsiooni aluspõhjajana, ja nimelt maaomandust, mis selle armetuma kirja seipitseja enesegi avalduse ja tunnustuse järele muud ei ole, kui suuremalt osalt herrade suured mõisad ja nende herrade rendi- ja maksualused talumaad.“

Meie näeme, et Marx oma hindamises mitte tagasihoidlik ei ole olnud. Ja ma võisin oma sõbrale ütelda, et küllap Marx'ki teadis, et saksad Eestimaa kolonisaatorid olid... Aga kuidas oli vahetõttu kultuuritoojate ja rahva vahel? Ma katsun seda paari näitusega ise-loomustada.

Vanemates meieaastaste saksakeelsetes kirjades nimetatakse eestlasi harilikult „Undeutsche“, mis, kui seda nimetust asjalik-mõisteliselt arusaamisse tõlgitseda, umbes sedasama tähendab, mis „Unmensch“ tähendab, s. o. mitteksaks — ehk: mitte-inimene... Tsunfti meistrina oli mul võimalik nende asutuste ise-loomuga ja ka nende põhimäärustega tuttavaks saada, missugusel alusel need keskajast pärit asutused meil on tegutsenud. Mis mulle eriti silma torkas, oli see, et nende põhimäärustes (Schragen) keelatud oli, „Undeutsche“ käsitöö õpilasteks võtta! Mõtelge: eestlastel ei olnud Saksa kultuuri juures sedagi võimalust, et mingisuguse käsitöö ära oleks võinud õppida! Ja seal kõneldakse kultuuri toomisest...

Ja-ah, meie esivanemad ristiti ristiinimes-teks ja aegamööda õpetati nad ka oma suuga paluma ning hingeõnnistusest aru saama. Aga kui me seda tõsiselt tahame võtta, siis peame ometi üttelema, et neidsamad inimesed, kes eestlaste hingeõnnistuse pärast mures olid, ometi ka selle eest oleksid pidanud hoolitsema, et endised paganad igapäevases elus mitte niisugustesse tingimustesse ei oleks sattunud, kus neil kõlbline ja ristiinimese seisukohast vaadates Jumala meelepäraline elu täitsa võimatuks sai! Ristitud eestlase elu tehti aga niisuguseks, et ta hariduslikult ilma igasuguse valgus-

tusetajaks jäi ja moraaliselt paratamata langema pidi. — Et mitte ebatõde kahtluse alla sattuda, toon ma vana auväärt Hupeli tunnistajaks. Tema kirjutab n. n. „Topographische Nachrichten“ites“ I anne, lk. 513:

„Suurem hulk talupoegi joob viina ja väikesed vargused on õige sagedad, kuna nooremate juures sugulise läbikäimise kiring silmapaistev on. Kuid abielurikkumist ja tapmist peetakse suurteks kuritegudeks, mis sellepärast haruldased on.“

Joomine ahvatleb talupoegi nähtavalt hoolimatute raiskamiste juure, millele suur vaesus tagajärjeks on, sagedasti aga ka haigused. Kuid ometi peab teda rohkem kahetsema, kui et teda hukka võiks mõista. — — Peetagu mees, et talupoeg sügisel terve pika päeva kurja ilma käes peab seisma, ilma tarviliku pikema öö-rahuta, sest öösel on ju rehed peksta! Ja ons lugu kevadelgi parem, kus ta nõndasama saose ilma käes ja sealjuures enamasti üsna näruselt riides olles, nii et isegi ta keha ainult vaevast kaetud on, ja — mis pea-asi: — Kõike seda peab ta tühja kõhuga, pool nälgides tegema ja kannatama. Igalpool puudus ja aina puudus. Aga ei süvine kuumus, taline külm, kevadine räitsakas ega sügisene vihm või temal põhjuseks olla, et töö juurest lahkuda, ikka peab ta hommi-kust õhtuni selle käes olema, ikka kõige vaevalisem näljasööök peatoiduseks. Loomulikult kardab ka talupoeg, et seesugune vaevaline elu tema enese ning ta järeletulijad enneaegu murrab, kui tema selle vastu viinast ja õllest jõudu ja kosutust, rammu ja kinnitust ei otsiks. Seda tema usub ja seda usku kinnitame meie tema südames, kuna ju meie temale kosutuseks muud ei paku kui viina! Kuidas ei peaks talupoeg viina selleks pidama, millena seda temale pakutakse? Eks ole ju viina aur tema peas see, mis teda muresid ja raskusi unustada laseb? Vaaruvast oleks peab ta enese õnnelikuks... Ja eks ole loomulik, et ta seda õnne sagedamini maitsta ihaldab? See on tema lühike rõõm pika koormatuse järel.“

Vaadake, siin on peegel, milles me oma rahva minevikku näeme, minevikku, millele ainult niisugune olevik järgneda võis, nagu meie rahva oma on. Joomine, vargus, liiderlik elu — need ei ole ka Hupeli arvates suured patud, aga need on ometi küllalt võimsad ja mõjuvad olnud, et rahvast tervislikult igipõlvedeks ära mürgitada ja ka kõlbliselt kal-laspoolikule alusele seada. Nagu Hupel, nõnda võime ka meie vabandada ja ütelda:

Kui taevariik eestlastele palvetest ja sakramentidest hoolimata kättesaamatuks peaks jäänud olema, siis ei ole selles mitte eestlased

süüdi, vaid need, kes eestlaste elu niisuguseks tegid, et nad paratamata joomise ja teiste patude küüsi pidid langema. Põrguvalu ei peaks siis mitte eestlasi tabama, vaid neid, kes eestlaste elu Maarjamaal pool-põrguks tegid. Aga põrguvalu meid praegu ei huvita, küll aga „maised“ asjad.

Need rahvale vägisi külgekasvatatud pahed on õnnetuseks nagu loomuomadusteks saanud ja need söövad vähjatõvena rahva üdi kallal! Ma olen siin teistel juhustel selle peale tähelepanu juhtinud, et meie rahvas välja surra ähvardab, tema juurekasv on nõnda väike ja meelthaigused on meie rahva hulgas sagedad. Kes võib selle juures kahelda, et nende pahede juured kaugele minevikku ulatuvad? Kes saab seda valeks ajada, et need pahed rahvale „lihase ja luusse“ on kasvanud, et need meie „vanemate“ patud on, mis lastele ja laste-lastele kätte maksetakse „kolmandast ja neljandast põlvest saadik“? Kuid need ei ole meie lihased vanemad, vaid need on meie „mõisa vanemad“, kelle pattude all rahvas peab kannatama. — Eks ole seegi, et meie korteriolud nõnda äärmiselt viletsad on, selle mineviku pärandus! Aastasadade kestel pidi rahvas elukorteri asemel ulu alusega leppima. Mis ime, kui rahvas praegugi korteri tähtsust ei tunne, ega sellepärast paremat korterit ihaldada ei tea! See tähendab, et meie ei ole saanud kultuuriga kaasas käia, meie sammud olid seotud. Ja seotud olid meie sammud just nende poolt, kes hooplevad, et nemad meile kultuuri toonud! — Ühenduses halbade korterioludega peame ka oma linnade ja maa avalikku tervishoiu hoolekannet hindama. Selles on meie linnad Euroopast kaugele maha jäänud, me tuleme alles nagu keskajast. Just selle väärilised on ka meie linnade uulitsad, kanalisatsioon ja kõik muu, mis sellega ühenduses seisab. See kõik on selle aja pärandus, kus saknad meie avalikku elu juhtisid. Ja selles suhtes peab neile ette heitma, et nad ka ise oma huvidest ei ole hoolinud. Teatavasti on nende sugu välja suremas, seda tunnistavad nende kirikute aruanded juba ammust ajast, seda kinnitab ka ametlik statistika. Tervishoidliste abikavatsustega oleks neil võimalik olnud iseeneste ja ka eestlaste surevust vähendada, sündimisi kasvatada. Aga see on tegemata jäetud. Selle juures põlastavad ka meie saknad, et prantslaste juures rahva juurekasv hädaohtlikult väike olla, kuna ometi surevus kusagil suurem ei ole, kui Balti sakslaste juures! Berliinis näit. on tervishoiu hoolekanne nõnda kaugele viidud, et seal surevus vähem on kui Tallinnas, kuna aga Tallinn Berliini kõrval nagu küla on, kus tervisline seisukord loomulikult parem peaks olema. Et meie juures olud halvemad on, seda võib ainult

selle närususe ja hooletuse arvele panna, millega siin asju on aetud!

Kes väljamaal käies vaevaks on võtnud, sealseid käsitöö-valmistusi meie omadega võrrelda, see ei saa teisiti, kui ta peab tunnistama, et meie käsitöö ajast kaugele maha on jäänud ja et edenemise tee koguni söödis on. Meie tsunftid, need Saksa asutused, kellel võrdlemisi suured varandused tarvitada olid ja keda avalik õigus kuni viimase ajani eriti kaitses, ei ole käsitöö ajakohaseks edenemiseks niihästi kui mitte midagi teinud. Niihästi tegelikult, aga veel enam nägelikult (teoreetiliselt) on see põld üsna sööti jäetud. Meil ei ole mitte midagi selle kõrvale panna, mis mujal sellel alal on tehtud ja tehakse. — Kui peale Saksa-Prantsuse sõda Saksa käsitöölised meile tulid ja suurena oskuse ning laiema teadmise kaasa tõid, siis ei leidnud need mehed Balti-Saksa tsunftide poolt teips lahket vastutulekut, vaid nende meeste elu katsuti võimalikult kibedaks teha, tsunftid jäid nende eest lukku, aja vahe oli nende vahel liig suur: Meie tsunftid olid alles keskaja vaimu vangis, teised aga olid juba uueaja edu teel kaugele jõudnud. — Hakkame oma sellekohaseid haridusasutusi vaatlema, kas leiame midagi nimetamisväärilist, mis sest ajast pärit on? Kus on näit. meie käsitöölise edasiharimise koolid? Kus on meie sellekohased muuseumid? Kus raamatukogud, kunstikogud jne.? Kas on neist midagi eestlastele kättesaadavaks tehtud, meie rahva hariduse tõstmiseks avatud? Ei ole!

Kõik meie minevikust näitab, et vahekord eestlaste ja sakslaste vahel halb on olnud ja et see tulevikus peaks paranema.

Kui mina seda siin meele tuletan, siis kaugeleki mitte vaenust Saksa kultuuri või Saksa rahva vastu. Ma ei tõrgu mitte tunnistamast, et mina isiklikult Saksa kultuurist osa olen saanud, aga ma võin kinnitada, et Saksa rahva ja Balti sakslaste kultuuri vahel suur vahe on, eriti seda silmas pidades, kuidas kultuuri vagusid Saksa riigis ja Baltias rahvahulkade sekka on aetud. Mõlemate sihtjooni peab täitsa eriliselt iseloomustama. Me võime Saksamaa kultuurilisi püüdeid julgesti Goethe viimase sõnaga surmavoodil iseloomustada: „mehr Licht“ — enam valgust. Saksamaa kultuuri püüdesiht on: valguse laialilaotamine. Kes võib sedasama Balti sakslaste kultuurist eestlaste suhtes tõendada? Seda võib palju suurema õigusega teistsuguse lõpusõnaga iseloomustada: „mehr Kosaken, mehr Gendarme!“ — enam kasakaid, enam sandarme. — Tuletame ainult meele aega enne esimest revolutsiooni. Kas ei kõlanud sel ajal igast saksakeelsest ajalehenumbrist see nõudmine vastu, et maal on vähe politseid, vähe

kasakaid, nende arvu tuleb suurendada. Saksalased kaebasid, et nende elu ja omandus olla hädaohus. . . Eks olnud see nende kultuuritöö pankroti tunnistus? Abi loodeti ainult veel politseivõimult, püssitikutid seda kultuuri toetama, mis 700 aasta kestes rahva seas pinda ei olnud leida suutnud. — Seesama nähtus kordus Saksa okkupatsiooni ajal 1918 a. Kas võib keegi ütelda, et Balti sakslased 1905 kuni 1917 midagi oleksid õppinud, et vahekordi rahvaste vahel paremini, õiglasemini korraldada? Oh ei! Meie sakslased olid Saksamaa imperialistidega ja nende seas tooniandjatega kõik-sakslastega täitsa ühes nõus, ning kavat-

ole aga meie selle vastu. Aga — asi on täitsa uus ja nõuab sellepärast hoolast läbikaalumist.

Hoolimata sellest, et meie rahva elutingimused kõige äärmisemalt halvad olid, nõnda halvad, et neid raske on inimlikkudeks nimetada; hoolimata sellest, et selle rahva võitlustingimused nõnda rasked olid, et temal iga sõjariist juba enne kätte võtmist maha löödi; hoolimata kõige raskemast survest, mis tema peal lasus, on tema nüüd ometi siin lossis ja otsustab oma asemikkude läbi ise oma elu üle, valitseb riikliselt ise ennast. Mis on meid nõnda kaugele avitanud?

Meid on süüa avitanud edu jõud, mis kogu

Läti peaminister J. Pauluk.

sesid siit maa elanikke pool-orjade — helotide, seisukohta asetada! Selleaegne sakslaste hüüdsõna oli: „nüüd otsustab võim!“ Ülevõim — die Gewalt — oli see, mis alles 1918 sakslaste ja eestlaste vahekorra määras!

Õnneks on Eesti rahvas sellest mustast minevikust üle saanud, me seisame täna hoopis teistsugusel pinnal. Meil on võimalus olnud tööks ja teoks teha, mis me nõudsim: ühesugune õigus kõigile! Rahvuslises suhtes Eestis õiguste vahet ei ole. Vähemusrahvaste autonoomia seadus ei tahagi õiguste laiendamist tavalises mõttes, vaid mingisugust rahvuslist omavalitsuse korraldust nende õiguste alusel, mis meie põhiseadus kõigile riigikodanikkudele kindlustab. See on uus, tegelikult alles täitsa tundmatu vahekordade kindlaksmääramine. Põhimõttelikuks ei

inimsugu edasi kannab, mis loomusunnina meie hingedes asub. Üks selle välistest omadustest on rahulolematuse käesolevaga, alaline parandustung. See rahutu vaim, mitte-rahulolemine, mis oli välja kutsutud äärmise surve ja äärmiselt viletsa elu läbi, kihutas ka meie väikest rahvast taga ja ei lasknud teda püsida, enne kui ta enese õiguse sellel vormil kätte sai, nagu me seda täna maitseme, s. o. riikline iseseisvus ja need õigused, mida poliitiline iseseisvus rahvale annab. See on kahtlemata suur samm, mis meie rahvas sellega on edasi jõudnud. Aga viimane samm ei ole see veel mitte. . .

Kantud edu vaimust sihime ja rühime meie samm-sammult ligemale sellele olukorrale, kus rahvaste ja rahvaste vahekorrad iseenesest loomulikuks, vennalikuks muutuvad.

MUISTNE KÕRTS.

A. KOOGERDAL.

*Kus linna poole lookleb rohtne ratastee,
On külast eemal, vaikses orus, kinguke:
See — muistse kõrtsi ahervars seal puude all,
Just mäe veeres, kaitstud koha peal.
Siin asub ta. Siin hõljub vaikne lein,
Ja rahu ülendab veel metsik valge ristikkein.
Ei ühtki käratsejat kodulooma pole leida eest:
Ka kilk on ammu juba kadund lõõrikividest!..
Ja korra ometi siin oli kärarikas elu,
Kus undas torupill ja laual ujus õlu —
Siin orjarahvas pilguks mured unustas!..*

*Ei tea, kuidas ajahammas kõrtsi purustas...
Nüüd ainult ahervars veel asub mäe all,
Ja pihlaka- ning toomepõõsas kasvab kingu
peal...*

*Võib olla, sinu läbi, orjaaegne asutus,
Küll arvamata toetust sai hukatus!
Ent aastasaja jooksul halb on unustud,
Ja rahvasuus sull' hella nõiapärg on ümber
punutud:
Siin orjarahvas pilguks mured unustas!...*

ÜLI-INIMENE.

ALPO TERAS.

Soome keelest tõlkinud J. KÄRMAS.

Tema nimi oli Kaapo Oas. Ja tema oli üli-inimene.

Tema asus eeslinna suvemaja pööningukambris, väikeses, teiste inimeste poolt maha jäetud urkas, kus ei olnud isegi mingisugust ahju ega soojendusabinõu. Harilikudel surelikkudel olekski võimatu olnud talvel ahjutus, külmas pööningukambris elada, kuid Kaapo Oas elas seal, sest tema oli üli-inimene.

Ta oli katnud urka seinad musta paberiga, lauätükkidest magamisaseme seadnud, toonud kusagilt pakkimiskasti lauaks ja selle kõrva teise järriks. Ja nõnda oli üli-inimese elamise küsimus korraldatud.

Lauaks toodud pakkimiskast oli musta riidega üle tõmmatud. Seal olid pealuu ja Nietzsche Zarathustra, tindipott ja lepaoksast voolitud sullepea.

Laua ääres istus õhtuti ja öösiti üli-inimene Kaapo Oas ise. Ta mõtles ja kirjutas ikka midagi lepast sulega ja pakase püretud tindiga paberile. Kirjutas ja mõtles.

Ta oli kahekümne seitsme aastane pika-võitu mees. Tema näojooned olid ilusad ja korralikud, silmad suured ja kiirgavad, juuks pikk ja tugev. Tema otsa ja silmade vahel oli sügav vult, mis oli tekkinud sinna paljust mõtlemisest. Tema kõhnus ja kahvatus tegi teda vaimu-näoliseks, ehk see kõhnus ja kahvatus nimelt ei olnud küll loomulik, vaid tulnud sinna pikalisest paastumisest.

Kui suvemaja omanik, vana proua Ryhälä, kes ise mitte suvemajas ei asunud, esimest kor-

da tuli Kaapo Oas'elt üüri pärima, tabas ta üli-inimest seismas mustakskäetud toas keset põrandat, pealuu käes.

— Vaadake, oli üli-inimene pealuu proua Ryhälä kohta öiendades, ütelnud. — Vaadake, ehk te kõrgendaksite üüri ka kümnekordseks, nii selle näoliseks te kord siiski saate.

Aga proua Ryhälä oli kord Rahvus-teatris Hamletti näinud, kus Eero Kilpi oli Hamletina samuti pealuu käes hoidnud ja sama-sugust mõtet lausunud.

See nägemus ei siis proua Ryhälät palju ehmatanud. Ta küsis ainult viisakasti, kas mitte herra hull ei olnud, ja saades eitava vastuse, nõudis üüri, tõstis järgmise kuu üüri mõne-kümne marga võrra ja läks siis jälle ära.

— Alam hing! hüüdis üli-inimene, — oled liig tühiseks, halvaväärtuslikeks asjaks. Sümpaatiat mina jälle ei tunne — siis: oled ilma, vanamoor!

Ja üli-inimene Kaapo Oas hakkas jälle kirjutama.

Kõrvaloleva suvemaja omas üli-inimese koolisõber, ärimees Lymylä. Tal oli viisiks õhtuti üli-inimest tabamas käia. Nad olid istunud koolis ühes klassis, olnud head seltsimehed ja ustavad sõbrad. Nõnda ei katkestanud ka Lymylä rikkaks saadeski oma vahekorda üli-inimesega. Ta pidas oma kohuseks aidata ja hoolt kanda endise omasuguse seltsimehe eest.

Ärimees Lymyläl olid nimelt omad mõtted Kaapo Oas'e üli-inimsusest. Ta vaatas asja omalt, materiaalselt seisukohalt ja pidas üli-ini-

mese saatust traagiliseks. Nurjaläinud lood, ebaülespidamine, uhkus ja auhimu olid tema meelest Kaapo Oast üliinimsusele saatnud. Ta ei võinud siiski oma endist lõbust Kaapot puuduses ja korterita näha, sellepärast korraldas ta asja nii, et Kaapo ikka võis üüri proua Ryhä-

— Tõenda oma sõna.

Üli-inimene võttis laualt pealuu, õiendas selle Lymylä näo ette ja ütles:

— Tõendusasi on siin. Kui kord selle näoliseks saad, on siis rahad veel sinu! Siis olen kindel, et need enam sinu pole.

Näited Inglise kunstist.

„Roheline mantel.“ A. E. Vokes'i õlimaali järele.

läle ära maksa ja elada suurema alanduseta üleval üksilduses.

— Kurjad rahaga mind ei pimesta, ütles üli-inimene Lymyläle, — võtan need vastu ainult näiteks, kui vähe nende väärtusest hoolin. Rahad ei ole pealegi veel sinu omad.

— Mis? Minu oma raha ei ole minu? — küsis Lymylä imestades.

— Ei ole, ütles üli-inimene tõendavalt.

Üli-inimene naeris irooniliselt ja lisas juure: — Mina seisan omastus-eesõigusest kõrgemal.

Aga Lymylä vaatles kaastundvalt, hääletult üli-inimest, sõpra. Ja kui üli-inimene oli naermise jätnud, ütles tema vaidluse koguni teisele poole:

— Vennikene, sa peaksid ka naise võtma. Üli-inimene pahvatas kauaks naerma.

— Luba mind küsida: miks?

— See lähendaks sind paljugi maakamarale.

— Esiteks: minu koht ei ole mitte sinu maakamaral, vaid vabaduses, ülal. Teiseks: kus on naine, kes on vaimliselt minu tasapinnale arenenud, vabaduses, ülal. Kolmandaks: kus on paik teie maakamaral meie suursugu pärijatele?

Lymylä vaikis nõutult. Ta ei osanud vastata üli-inimese küsimustele, vaid läks mõtetes koju, ja üli-inimene jäi oma musta tuppa naerma.

Aga Lymylä oli hakanud omasuguse sõbra arvamistele kiinduma. Ta mõtles neid iseeneses ja ootas ettevaatlikuna, mil üli-inimese saatus tulevikuks kujunek.

*

Juhtus siis nõnda, et proua Ryhälä oma suvemaja ära müüa mõtles, mille pööningukambri üli-inimene elas.

Suvmaja ostis maalt linnatulnud endine mõisa naisomanik, kes oma isa ainus tütar ja vaevaks ei tahtnud võtta järeljäänud pärijatele väljamaksusid maksa, vaid oli müünud selle hea hinna eest ja hakanud ise protsentidest elama.

Tema nimi oli Liisi Kaartaaho.

Oma välimuse poolest oli ta punapõseline, valgejuukseline, vähe lüheldane neiu. Tal olid naerujooned põskis ja mingisugune ruske vistrik nina peal. Tema näojooni valgustas pehme kahvatu naeratus, mis peitis neid segavaid üksikkohti nõnda, et ülalilmõju oli väga eduline: naiselik, kodukas.

Liisi Kaartaaho võttis suvmaja valitsuse oma kätte. Kõik üürilised õeldi üles, peale Kaapo Oasi, kes oma musta urka edasi võis jääda.

— On kaitslikum — mõtles Liisi-neiu; — On kaitslikum, kui meesisik asub majas, pealegi veel õppinud ja tark mees kui Kaapo Oas. Elagu ta edaspidigi seal.

Liisi Kaartaaho muutis hoone vana mööblit mõnede kummutite ja kardinatega.

Seadis suvmajas kõik korrajärele: mööblid korda, kardinad, tekid ja laudlinad paikadele, vana auväärilise mirdi jalutussaali nurka, ja vana armastatud fiikuse lõunapoolse akna ette. Keetis Liisi-neiu kohvi ja läks oma ainamat üürilist Kaapo Oasi konvile kutsuma.

— Sisse, vastas üli-inimene pahaselt uue majaomaniku ara koputuse peale.

Oli õhtu. Musta urgast valgustas ainult nõrk küünal, mille valgushelgil kollaka pealuu

tühjad silmakoopad koledatena ja värisemanevalt tulijale vastasid.

Liisi-neiu ei olnud harjunud sarnaste nägemustega. Ust avades hüüdis ta hirmust ja otsis omale uksepiidalt tuge, kuid langes lõpuks pool-minestunult põrandale. Ta arvas viirastust nägevat.

— Appi, appi, kogeles ta vaevalt kuuldavalt.

Ja samas valdas võõras, tema meelest nii põlatud tunne, vastupanematult üli-inimest: kaastundmus. Ta tõstis minestunud naise oma käsivartele, aetas ta süngi ja niisutas külma veega tema meeleskohti.

Liisi-neiu avaski varsi oma silmad. Kaapo Oas aga poetas pealuu laua alla.

— Jumalale tänu, kogeles Liisi-neiu, — olete te siiski inimene. Miks hirmutate mind sel viisil. Mis te nüüd ütleksite, kui oleksin halvatuse saanud ja surnud?

Üli-inimene kogeles midagi andekspalumisest, ja kahetses iseennast. Oli see nüüd üli-inimese kõrgusega kokkukõlas hoida minestunud tüdrukut, nagu mõni nais-romaani kangelane. Ta mõtted pidid segi minema. Veri tuli ta põskisse, kui uue suvmaja valitsejanna pehme käsi ta käest kinni haaras ja meeldiv hää rääkis:

— Lubate esitada, Liisi Kaartaaho.

— Oas, pomises üli-inimene, ikka Liisi käest kinni hoides.

Liisi tõusis viimaks istuma ja vaatas imestusega urgast. Siis raputas ta pead ja vaatas uurivalt Kaapo Oasi otsa.

— Aga armas herra, kuidas võite te sarnases koledas koopas elada?

— Jah, see on minu maailm, armas neiu, vastas üli-inimene uhkelt. — Ma olen sellega kõigiti rahul.

— Ärge rääkige, ütles Liisi-neiu naerates. — Siin ei ole korralikku vooditki... Mis, siin ei ole ka lauda ega tooli? Ja kus teie silmi pesete?

— Kaevul.

— Ja mis, Issand hoidku, siin ei ole ka ahju?

— Seda mina ei tarvita.

— Olge vait. Te võite siin enesele surmahaiguse külge saada. Palju maksate sellest üüri?

— Kakssada marka.

— Aastas või?

— Ei, ainult kuus.

— Issand hoidku! Kuus! — Olete te kõik inimesed hullud siin äripaigas? Minule maksate te ainult kümme marka kuus ja sellest on küll.

Üli-inimene kummardus.

— Ja siis peate te siia korraliku voodi saama. — Minul on must raudvoodi, mis siia väga hästi sünnib. Siis on mul veel kollane vooditekk, mis selle peale passib. Must ja kollane on, öeldakse, keisri värvid. Ja siis mina ostan ahju.

Musta, poleeritud laua mina muretsen sinna akna ette, lauale tumepunase servietti.

Üli-inimene imetles selle looduslapse head maitset, kuid eitas järelandmatult.

— Armas neiu, te saate minust valesti aru. Mina elan siin küllalt omast vabast tahtmisest ja olen sellega täiesti rahul.

— Ärge vaielge! naeris Liisi-neiu. — Läheme nüüd alla kohvi jooma, nii võime enam tutvust teha. Siin teie ainult külmate. Huu! Tulge!

Üli-inimene läks Liisi järel alla.

Kui ta urkasse tagasi tuli, oli tal padi ja soe vooditekk ühes, Liisi-neiu vägisi annud.

Üli-inimene valmistas enesele pehme voodi nagu pöörasuses. Liisi-neiu kodukad, naiselikud näojooned ja neiu võluv naeratus seisis tema silmade ees veel siiski, kui ta küünla oli kustutanud ja end Liisi sooja katte alla peitnud.

— Missugune lahke olevus, mõtles tema eneses. — Missugune otsekohene ja selge looduslaps! Missugune kokkukõla ja rahu on tema igas liigutuses ja kogu olemuses.

Üli-inimese kõrge, jäädav rahu oli murtud. Ta magas rahutult unes, kust ta selle järele ärkas, kui Liisi pehme käsivars oli ta kaela ümber haaranud.

Järgmisel päeval korraldas Liisi-neiu toa oma plaanide kohaselt. Ta käis linnas ja tõi sealts õlikamina, mis musta urgast soojendas. Ta mässis pealuu salaja paberisse ja palkas kõrvaloleva suure maja poja seda nägemata suruaeda viima.

Õhtul oli jälle üli-inimene kohvilaua all Liisi-neiu juures. Liisi kaebas, et tundub väga õudne üksi asuda suures majas, aga et oli sellegi poolest hea, et Kaapo Oas ka edaspidi nii lähedal asub. Keegi ei võinud ju teada, mis siin linna lähedal võis juhtuda.

Üli-inimene ei julgenud nüüd midagi pealuu järele küsida. Ta mõistis nüüd, et sarnast otsekohest looduslast sarnane asi kohutab, — üksikut, kaitsetut naist.

Järgmisel õhtul kuulas ärimees Lymylä suvemajast mööda minnes Liisi-neiu saalist vana klaveri mängu ja Liisi-neiu loomulikk, meeldivat häält laulvat selle saatel:

„Mina õhtu hämaruses
„Tulin sinut tuntemaie . . .

Lymylä jäi kuulama.

Kuid laul katkes äkki — ja vastutahtmist pidi Lymylä läbi akna nägema, kuidas üli-inimene Kaapo Oas pigistas klaveri kõrval istuva Liisi-neiu pea käsivarrele ja surus huuled tema huuletele.

— Tore, hõiskas Lymylä eneses ja läks koju.

Järgmisel nädalal oli ajalehes väga harilik kihlusteade: Liisi Kaartaaho ja Kaapo Oas. Ja samal päeval nägi Lymylä kihlatuid ühte pealinna paremasse hotelli minevat. Üli-inimesel oli uus kasukas ja kallihinnaline kübar. Liisi nõjatus õnnelise naeratusega tema käsivarrele. Ja järgmistel päevadel tabas Lymylä tihti üli-inimest, kes jooksis pankade ja kinnituskontorite vahet Liisi-neiu raha kasulikkudel tingimustel pani-paikadesse asetades.

*

Laulatuse järele ütles Lymylä õnnelikule üli-inimesele:

— Kuule, Kaapo, nüüd võiksid sa mulle suure teenistuse teha.

— No? küsis üli-inimene vähe rahutult.

— Sa võiksid lubada minu suure maja teed üle teie krundi nuka ajada. Olen kaua aega muretsenud seda tarbetut kõverust, kuid endise omanikuga ei saanud selles asjas kokku leppida. Aga nüüd oleks see vast võimalik.

— Tjaa, lausus üli-inimene sügavatesse mõtetesse vaibudes. — Olen küll mõtelnud suvemaja ümbrust põõsas-aiaks seada ja kogu krunti okastraat võrguga ümber piirata. Aga kui tahad lunastada seda nurgakest, võin selles asjus abikaasaga läbi rääkida. Palju soovid sellest maksta?

Lymylä naeratas ja ütles:

— No, õieti öelda, võib suvemaja tee sealtki minna, kust ta nüüd läheb. — Aga, apropos, kuhu sa pealuu oled pannud?

— Abikaasa ei pidanud sest õieti ja see oli juba liig läbiuuritud, vastas üli-inimene ja saatis võõra uksele.

JAAPANI RAHVAKOOL.

SERISHEVI järele Esperanto keelest I. VAHTKERL.

Ei taha siin Jaapani kooli üksikasjades kirjeldada, vaid ainult nii palju, kui seda isikliselt olen tähele pannud. Üldse olen käinud enam kui 55 Jaapani alamas ja kõrgemas algkoolis, ja mul läks korda näha neid, mitte ainult välimiselt, vaid ka sisemiselt.

Kõigepealt pean ütlema, et Jaapani kool on Ameerika ja osalt Euroopa eeskujul korraldatud, kuid täiesti Jaapani rahva, või õigem ülema ja valitseva klassi vaimu kohaselt ümber moodustatud. Ühe sõnaga, imeosavasti ümberistutatud kool. Meie näeme, et iga Jaapani laps peab tingimata saama vähemalt kuueaastase maksuta koolihariduse. Opetuse põhimõtte teostatakse valjult ja kaunis korralikult, igas suuremas kúlas on suur ilus kool, enamasti kahekordne, 卍 märki ehk hobuseraua kujuline; sellel on väga hea ruumikas õu heade spordiabinõudega, kaunis head füüsika ja keemia õpeabinõud ja preparaadid, ka klaver ja harmoonium. Ühe sõnaga, väliselt on kõik õige kena ja annab hea mulje, kui arvestada Jaapani elu ja moraali tingimusi.

Üldiselt armastavad jaapanlased lapsi väga ja Jaapani lapsed on ka armastusväärilised; ei ole nutukad, on hästi distsiplineeritud ja energilised. Jaapanlased on looduse armastajad ja tõsised kunsti harastajad; nii on ka nende lastel hea maailmise anne (maalitakse pliiaisi ja vesivärvidega), seda enam, et Hiina kirjamärkide õppimine harjutab neid tähelepänu ja peenusele. Minu üldmulje Jaapani rahva üle on, et see on andeline, aaga järeleaimav, et see on väga hea skulptuuraine, mida kujurid võivad vormida oma tahte järele. Kuid kahjuks, rahva kasvatus seisab valitseva shovinistilise ja anti-demokraatliku klassi käes, kes vormib rahva hinge valitsejate soovide ja ideede järele; seal valmistatakse toorest inimsavimaterjaalist tihe, ühehingedeline, ühetundeline, ühemõistusline inimmass, nagu militaristlikes riikides vormitakse kasarmutes ühetüübilisi sõjaväelasi - ühetüübilisi mitte ainult välimiselt, vaid ka psüühiliselt, mõtetiselt, mõistusliselt. See kasvatusesina mehanism on nii täielik, et praegune nõukogude Vene saadik Konrad, kes Jaapani keelt ja elu väga hästi tunneb, omas

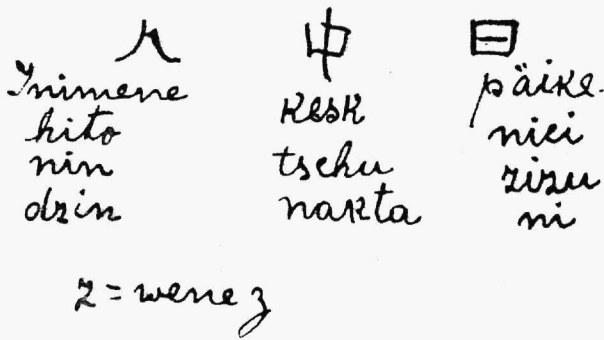
raamatus Jaapani kasvatus üle ütleb, et alati võite teie õieti teada, mis räägivad Jaapani õpetajad oma õpilasile selle ja selle tunni ajal, sellel ehk sellel kuupäeval.

Kõik on hoolitseva ülemuse poolt ette nähtud ja see - oma eeskirjades õpetajaile - käsitab detailselt isegi seda, missuguse tooniõga ja shestideõga ja missuguse meeoluga õpetajad peavad õpilasile jutustama patriootilisi jutustusi!

Kui vaatame moraali õpetundi, siis kuuleme ikka armastusest, austusest ja sõnakuulmisest vanemate, õpetajate, ülemate ja peamiselt mikaado (keisri) vastu. Kui oled ajaloo õpetunnis, siis kuuled loomulikult mikaado juhtumistest. Tullis lugemistundi võime tihti kuulda mõne ajaloolise loo lugemist, milles kiidetakse mikaado kangelasust. Missugused on need mikaado «kangelasused», võime järeldada sellest, kui eetika ja moraali õperaamatus loeme, et mikaado Mutsu Hito sõja ajal võttis sõjaväe paraadi vastu, sadas vihma, kuid tema oli paraadil . . . palja peaga: see oli «kangelasõgu»!

Igas koolis on kas päris- ehk puupüssid ja mõnes koolis nägin vanu pomme ja püsse; seletati, et see olla sõjasaak Vene-Jaapani sõjast, mis laiali saadetud koolidesse isamaaluse tunnet elustama! Mida metsikumat ja demoraliseerivat võime ette kujutada, kui niisugust laste õrnade tunnete metsikuks tegemist, kus kiidetakse tapmist, kus võõraid nimetatakse vaenlasiks jne.

Kuid shovinistid (marurahvuslased) teavad, mis nad püüavad ja nad saavad kätte oma eesmärgi. Rahvas on shovinistilistest ideedest kihvitatud ja meie vaatepunktilt ebakultuuriline: egoistiliselt mõtleb ta ainult omamaa õnne üle, mis tüginegu kas või teiste õnnetuse peal, ja usub naiivilt, et Jaapani tõug on kõige ülem ja aulisem, «Jumalannast» seatud. Isegi kuulus markiis Ito kirjutab oma raamatus, et «Keiser on taevast tulnud!» Teisi rahvaid peetakse alamateks ja põlgusvääriks. Ainult intelligenti edumeelsel osakesel ja sotsialistidel on teised vaated, mida nad saavutanud teiste maade ideedest ja edumeelsest kirjandusest. Nagu näeme, on Jaapani kasvatus peapuudus tema poliitilikkus, mille pärast koolis puu-

Joonis 1.

dub vaba vaim, valitseb ainult ringkirjalikkus ja saavutatakse ainult häid välimisi effekte õpilase tõsise sisemise töö asemel; pärast kuueaastast õppimist on vähe laienenud õpilase vaimu vaatepiir. Nagu algkoolis, samuti on ka kesk- ja kõrge- mais ja ka erikooles, kus lapsed saavad kaunis hea erihariduse, kuid halva kasvatusmeie demokraafiliselt vaatepunktilt.

Praegusel algkoolil on ka teisi puudusi. Kõige pealt rahva keel. Jaapani keel on üks kõige raskematest ilmas, kui arvestada mitte ainult räägitavat, vaid ka loetavat ja kirjutatavat kokku. Peame mees pidama, et on mitmed keele stiilid; võib hästi valitseda kirjanduse ja ajakirjanduse stiili ja süügi mitte aru saada kõnekeelest, ehk saada viimast, kuid mitte osata ajalehti lugeda ehk aru saada kirjandusest ehk jälle kõnekeelest; siis on veel mitmed kirjutussüsteemid: trükikiri, pooltrükikiri ja kiirkiri mitmes teises.

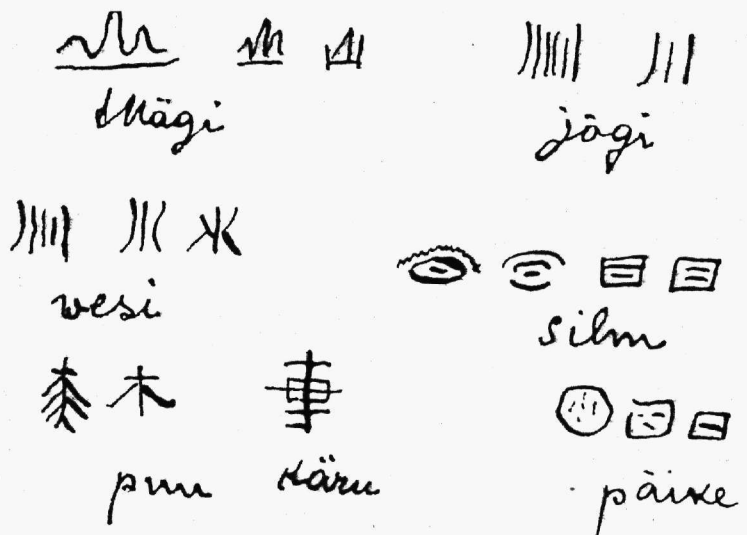
Esimesel õppeaastal peab õpilane ära õppima umbes 50 kirjamärki ja silbilise kirjutusviisi (katákaná) ja teise keerulisema süsteemi (hiráganá); teisel aastal oskab ta juba 200 kirjamärki ja kuue aasta pärast 2000, kuid peale selle peab ta veel «kákukató» märkisid kirjutama õppima, mis on väga raske ja nõuab suurt tähelepanu ja kauast praktikat. Hiina kirjamärgid on võetud Jaapani keele Hiina nimetustega, kuid pärast omandasid puht Jaapani nimetused või häälendamise. Lapsed peavad iga märgi kõik häälused pähe õppima ja mees pidama, millal miskisüügi neist tarvitada; näit.: (joonist. 1) inimesel on kolm nimetust: Jaapani «hito», Hiina

«nin» ja «dzin»; mõistet «kesk» tähendab Jaapani keeles sõna «nakta» ja Hiina keeles «tschu». Lugemise ja kirjutamise õppimiseks ohverdavad Jaapani õpilased nädalas 12 tundi.

Seda rasket õpeainet õpitakse ilma pädagogilise kerõendusviisita, ikka pähe, ja võrdlemata, kuid suurema osa peamärkide õppimine oleks kerõ ja huvitav, kui tarvitataks analüütilist meetodit. Need kirjamärgid on mõistete märgid, joonistused ja pildid, mis kunaõgi, nagu Eõõptuse kirjamärgidki, on loodusest kopeeritud ja pärast vähehaaval arenedes on kaotanud oma esialõse kuju.

Joonistus 2. näeme (pahemalt poolt paremale), kuidas märgid on arenenud loomulikkude asjade kujutusest praeguse kujuni; mõned neist on praegugi endised, näit. káru, mille mõistemärk sarnaneb jaapani kahehatalise kárule. Arvatavasti oma halva tähestiku pärast jäävad Jaapanlased silmahaiõeks - suur osa jaapanlasi kannab prille: see on arusaadav, kui vaatame, kuidas ta peab silmi pingutama, luõgedes oma keele peenetrükilist ajalehte.

Jaapanis on juba asutatud selts puht jaapani-silbilise tähestiku «katákaná» (sa, se, so, su, si, ka, ke, ko, ku, ki jne.) sisseadmisõeks. On olemas ka Rooma dzi (Rooma tähestiku) seltsid ja trükatakse isõgi mõned ajalehed ja raamatud nende tähtõdeõga, kuid kahjuks, on ilmunud mitmed omavahel võistlevad Rooma dzi süsteemid ja see takistab palju hea asja teostamist, milleks paljud tulised propaõandis-

Joonis 2.

tid tööd teevad. Peale selle on valitsuse ettepanek mõistemärkide arvu vähendada kuni 3000-ni, kuid see ei lahenda asja.

Kahetsusväärni on ka asjaolu, et puuduvad kooli- ja rahvaraamatukoogud. Selles suhtes on lapsed hooletusesse jäetud ja keegi ei juhi neid, kuna hästi teame, et kodune raamatulugemine on üks parem ja mõjuvam haridusabinõu. Harilikult püüavad õpetajad lapsi juhatada, neile kasulikku lugemismaterjaali välja valides. Jaapanis aga puudub sarnane juhatus ja

raamatukoogud laste jaoks. Et külas avalikku raamatukoogu ei ole, puudub ka lastel lugemismaterjaal, olgu siis, kui keegi seda just ostab.

Jaapanis on enamasti segakoolid, kus õpilasi 400-1000 ja õpetajaid 10-30, ka mõlemist soost. Niisugune õpetajate arv võimaldaks tuugevat õpetajaskuise organisatsiooni, kuid seda seal ei ole: õpetajad on kooliülematest alla surutud ja alandlikult kannavad nad oma õlgadel õpetuse koormat.

ARARAT.

ARNOLD ULITZI ROMAAN.

Tõlkinud M. S.

Ta jäi seisma, suu vastu toru, nagu peaksid paugudki torust kostma. Kuid siis kuuldus akna poolt kuiv, lühike ragin.

Kõnetoru teatas: „Tehtud!“ Churgin tui kus ja viskas kirjapressi vastu Krasski toa seinale.

Krasski tuli.

„Ära mind üksi jäta,“ ütles Churgin: „Olen liig suur, olen iseendale liig ränk.“

„Konjak ei ole sulle hea,“ ütles Stepan, nagu ei teaks ta midagi. Aga ta teadis juba kõik.

„Käskisin oma isa ja õe maha lasta. Olen kõva, nagu Aleksander.“

„Oled väga ärritatud,“ ütles Krasski: „Ära räägi midagi.“

„Ah, sa näed, et nõrk olen! Pole viga. Keegi võib seda teada: kahetsen juba oma tegu, Krasski.“

Ta hakkas nutma ja värises, nagu palavikus.

„Olen ma su meelest väga kole?“ küsis ta nuttes.

„On õige järele tegu!“

„Jah, eks ole?“

Ta naeris ja rüüpas viina.

„Meeldid mulle,“ ütles ta ja raputas viinapiisku habemelt: „Sa ei tohi mind karta. Ennem lastakse isasid tappa, kui sõpru! Tõesti!“

Isienda häälekõla tegi ta jälle härdaks. Liigutatult sõnas ta:

„Siiski, see oli vali, väga vali!“

Sekretääri ähvardas läilus lämmatada. Ta ütles meeleheitel toorelt, et mitte vihastada:

„Oma isa! Tõepoolest, tegu!“

Churgin jõi ja ütles: „Räägi veel, meelita mind veidike!“ Äkki helkis teravmeel ta silmis ja suu muutus mõrudaks. Rahulikult ütles ta:

„Näen iseennast läbi. Ja —“ lõpetas ta õrnalt: „sind ka!“

Ta pikk nagu muutus inetuks lõustiks.

„Suur tegu — väike tegu! Jõud — jõuetus! Tänapäev ei ole enam vahesid. Oleks sõdurid all öelnud: „Ei, teda me maha ei lase, meil pole himu teda tappa!“ — Noh, mis oleks olnud? Ta oleks ellu jäänud! Ja oleks ma oma isa sama väga armastanud, kui sina oma pappi, neile aga poleks tema nina meeldinud ja nad oleksid teda maha lasknud, — mis oleks ma teinud? Et nad meiesuguseid veel sallivad, on kole rumal. Oleme täitsa üleliigsed, aga nemad ei näe seda. Meie kantseleid kihisevad varsi ussidest, nii mäda on nendes kõik: aga kommunistid ei suuda kantseleideta elada. Juba on kantseleides mõned kirjaoskamatud, kuid seda ei märka keegi. Naeran ennast viigaseks, Krasski! Et need lollid valitsejateta elatud ei saa! Ja keegi ei mõtlegi praegu valitseda! Nad vajavad riiki, vajavad välist vormi! Riigita jooksevad nad totralt ümber, nagu inimene unes, kui ta arvab enese alasti olevat. Riik on nende ülirikond; neil on külm selle ülirikonnata. Praegu on riigiks ainult kantseleid, nemad aga on rahul. Et rahvas meie sõna kuulab, sellest ei suuda ma aru saada, Krasski!“

Ta naeris, kuid midagi tontlikult-õudset oli tema näoilmes.

„Hea ja kuri mind ei huvita; aga et inimrikond nii lõpmata rumal on, see ärritab mind,

see teeb mind õnnetuks. Milleks elada, kui maailmas ainult idioodid on!“

„Jah,“ ütles Krasski tigidalt: „Sinu isa näiteks arvas, et tema needmisel mingi mõte on!“

„Kust siis sina tead, et ta needa tahtis? Jälle kukkusid sisse!“

„Neil seintel,“ naeris Krasski: „on suurvürstlik mehanism, nii et iga sõna, mis siin so- sistatakse seal selgesti kuulda on.“

„Kui kardetav sa oled, vennas! Kuid see pole tähtis. Läki asja juure. Needmine, ütlesid sa.“

„Jah. Võib sel mõtet olla?“

„Ah, Stepan,“ ütles Churgin, nagu halastust paludes: „miks sa petta püüad? Papi- poeg, luuletaja, malemängija ning halb hinge- teadlane! Arvad, mul ei tarvitsevat säärast needmist karta, sest et ma Jumalat ei usu? Tahad selgeks teha, et ma järjekindlalt ei mõtle?“

„Jah.“

„Noh, siis ütlen sulle: kui juudi-isad nea- vad, siis läheb needmine põhimõttelikult täide. Selles on midagi müstilist.“

„Lollus!“

„Ah, kallid, kallid Krasski, kui see ometi lollus oleks! Aga, usu mind: vana juut teab alati, mis tulemas on! Kõik juudid rändavad Venemaalt ära! Meie asi peab halb olema! Neil on head ninad. Oleme hukkumas!“

„Tohin ma midagi väga julget ütelda?“ küsis Krasski ja tegi kavala näo.

„Kõik, mis tahad; oled mu kojanarr!“

„Hea, siis tahan sulle ütelda, mis on. Ju- malat sa ei usu ja ometi kardad teda. Järeli- kult usud Jumalat.“

Võidukalt hüüdis Krasski:

„Pole ainustki inimest, kes Jumalat ei usuks!“

„Ja sina?“ sosistas Churgin: „Ütle kord ausalt, oled sa vaga? Oled sa palju patusta- nud? Oled sa palju tapnud? Võid sa tõen- dada, et Jumal olemas on?“

„Ei. Aga ta on olemas,“ vastas Krasski tumedalt.

„Tule, tule, Krasski, ära ole nii rumal, nagu minu isa! Tule mu laevale! Läki ku- hugi kaugele! Nii kaugele, kui pääseb! Paar naist võtame ka kaasa!“

Siis naeratas Krasski pilkavalt, nii et Churgin teda vilkeks vihkas.

„Ootame veel natuke,“ ütles ta.

„Kuis sa mind vihkad, seda märkasid nüüd! Imelik, et ma sind kannatan! Igas suurvaimus on midagi arusaamatut. Sellest saaks hea ajaloolise draama aine.“

Äkki kostis lossiesiselt mürisev, meele- heitlik kuulipildujate ragin.

„Uksed kinni! Uksed kinni!“ kisendas Churgin: „Kutsu divisjon välja!“

Krasski jooksis välja; ta naeris.

Uulitsatelt, mis lossi-esisele suubusid, val- gusid naeruväärilised jumala-otsijad ja hullus- tavad näljased, kes Aleksandri sõnadest iobu- nud olid. Keegi oli tulnud, kes päästa lubas! Häbematu, vägev, söönud ja tugev oli tulnud ja lubas Churgini vaikima sundida.

Kuid kus oli nüüd see vägev?

Ta kartis kuulipilduriaid! Siga kartis! Lööge ta maha! Koriuste vahel lamas ta kõhuli maas. — seda oskab igaüks! Surnuks lööge koer!

Ah, kui liigi nääseks, et talle jalaga hoobi saaks anda! Kuid punaväelased lasevad sada- tuhat kuuli minutis. Kui neetud kaabakad te- hastes ometi kuulide valmistamise lõpetaks! Mis võiks siis kõik teha! See neetud loss, kus hoorad elavad, igapäev uus Churginile, kom- missarile!

Nad jooksevad tagasi, aga kaksteist narri laulavad ikka oma ja-ja-ja-ja-ja ning tungivad aina edasi. Kellegil on puurist käes, mille Alek- sander valmistada lasknud.

„Uskmatud“, hüüavad nad silmi jõllitades: „Messias juhhib meid!“

„Jah, Messias“, kriiskab vihane naine: „Maoli maas lamab ta ja haiseb hirmu pärast!“

Kuid kuul tuleb lennates ja tabab naist otse suhu. Paljud teevad ristimärgi. Kaksteist narri karjuvad metsikumalt. Siis tormavad nad edasi.

„Pole muud kui mõned vagad“, ütles üks sõduritest ja laskis kuulipilduja pideme lahti: „Need laulavad veidi ja lähevad jälle. Ja üks ole ilus, seltsimees“, pööras ta unistavalt kaas- lase poole: „kuulda veidi laulmist nagu va- nasti?“

„O ja“, vastas teine ja vaatas ettevaatli- kult ümber: „Kirikud olid armsad, head hoo- ned.“

„Seda minagi arvan. Võiks nii kena sot- sialistliku riigi asutada, kui Kristus veel elaks.“

„Mis on sotsialism? Ma pole kuigi kaua pu- naväes. Meil külas ei teatud sotsialismist veel midagi. Sina vist tead. Sa olla ju haritlane.“ —

Vagatsejad laulsid; punaväelased ei pau- gutanud enam. Siis tõusis Aleksander ette- vaatlikult teiste seas istukile, vaatas ringi ja roomas nõrgameelsete selja taga lossi-värava lähemale. Nahkade vahelt võttis ta suure sis- semineku-loa kolme punase pitsoriga. Täid ja lutikad ronisid paberil.

Ja häälega, mis kaugemale kajas kui va- gatsejate laul, kisendas ta:

„Siin seisab Aleksander Kull, sõjavägede ülem! Tunnete kõik mu nime. Kutsuge rahvakommissar Churgin rõdule! Tema tunneb mind. Ehk laske mind lossi!“

„Näita oma paberit, seltsimees. See näib mõjuv paber olevat.“

„Aga sa võisid selle kindrali korjuse juurest leida, mis?“

„Peaks kedagi tema rügemendist kutsuma! Ainult see rügement tuli tagasi; teised on kõik taudi surnud.“

„Lollid! Arutate ja viidate aega ja lasete mind oodata! Peaksite tundma, et mina see tõesti olen!“

Ta astus ühe sõduri lähemale ja raputas teda õlast. Tuhanded inimesed vaatasid vaikides. Sõdur naeris rumalana.

„Näita paberit!“ ütles ta alandlikult.

Haritlane naeratas, sest seltsimees ei osanud lugeda. Aleksander astus väravast sisse, sõdurid panid käed mütside ääre.

Üks ütles:

„Kui Aleksander tuli, siis algab varsti sõda! Tunnen teda.“

„Sõda? Kelle vastu? Purshuid on kõik surnud!“

„Keegi jutustas, et kaks riiki veel enamliised ei ole. Nende vastu võiks sõdida, eks?“

„Ui-jah! Parem oleks sõjariistad minema visata ja kusagilt põlluke otsida!“

„Lambapea! Kust sa seemet võtad?“

„Lähem maamehele sulaseks!“

„Parem löö ta maha, siis pole sulaseks minna tarvis!“

„Maamees, anna leiba, muidu annan tina!“ laulis keegi.

„Ja-jah“, ütles teine: „Maamees aga laulab: „Linna-onud, andke rauda; minult saate rasva!“

„Rasva? Ja, oota!“

„Sina seal, sa olid ju ka purshui! Tegid raamatuid!“

„Jah“, ütles haritlane kartlikult: „Enam ma ei ole. Sõduriks olla pole halb.“

„Võtku sind saatan, kui sa ustav ei ole!“

Lossi kirjutajad olid väga rõõmsad.

„Ah, näita oma paberit“, palusid nad: „Peame seda vaatama.“

Küll aimasid nad, et Aleksander suur võimees oli, kuid paberit tahtsid siiski näha. Nad laotasid paberi lahti, lugesid ja noogutasid pead. Nad olid liigutatud. Mõned, kes veel vanu aegu mälestasid, seisid sirgelt, paberit tagasi andes.

„Kommissari sekretäär“, teatas üks ametnikkudest.

„Vii mind Churgini juure“, käskis Aleksander: „Olen Kull!“

„Hea“, ütles Krasski: „Ta kuulis juba, et tagasi oled tulnud.“

„Kes sa oled? Kui kaua oled siin? Sul on imelikult mõistlik nägu. Teised on kõik hullumeelsed!“

„See tuleb näljast ja ajude puudusest.“

„Hohoo!“ ütles Aleksander.

Siis nõudis ta habemeajajat.

„Kuus kuud olen elajas olnud. Ka süüa tahaksin.“

„Me ei aja habet, sest seepi ei ole. Pealegi on kõrilõikajate-usulahk olemas, mille liikmed riigimehi tapavad ja siis iseendid.“

„Oled kaval! Ja liig korralik! Kartetav!“

„Nüüd pean naerma, sest Churgin ütleb sedasama.“

„Miks oled sekretäär? Peaksid olema juht! See alandlikkus on kahtlane!“

„Ma usun, et mõtet pole juhtida. Kuhu õige?“

„Inimesel peab aateid olema; ta peab olema nagu Jumal! Kas kuuled? Peab midagi looma!“

„Igaüks oma annete kohaselt!“

Aleksander tundis kummalist jälestust selle mehe vastu.

„On salakommissjon veel olemas?“

„Jah, aga tal pole tööd. Reaktsionääre enam ei ole.“

„Mul on teravad silmad!“

„Kus sa olid nii kaua?“ küsis Krasski julgelt: „Kõneldi, sa olla surnud.“

„Metsas“, naeris Aleksander.

„Ja sinu naissekretäär, kes sama kuulus oli kui sina?“

„On praegugi metsas.“

„See, keda tasujaks kutsuti, sest et ta Shuura eest tasus?“

„Oh“, kisendas Aleksander: „Sinu jutud ajavad oksele. Ära kõnele naistest ega ajaloolistest asjust!“

„Mind huvitab see naine“, rääkis Krasski kangekaelselt: „sest magasin temaga mõned ööd ühes voodis!“

„Rahu, rahu!“ kisendas Aleksander: „Naeruväärt inimene! Nõukogu lossis räägid niisugustest asjust! Sa väiklane inimene! Muidugi oled kirjanik nagu Nadeshdagi!“

„Ei, mitte sedagi!“

Churgin astus temale lahkesti vastu:

„Metsikuks muutunud ja täitunud nagu meie, aga lõvisilmadega nagu ennegi!“

Selle lause oli ta välja mõtelnud, kahet-

sedes, et uues riigis nii vähe võimalusi oli vastuvõttudeks, pidulikkuseks ja vormitaitmiseks. Siis raputasid nad teineteisel kätt. Churgin seisib nagu kino-aparaadi ees. Krasski naeratas.

„Süüa, süüa!“ käskis Aleksander.

Siis läks ta välja rõdule ja kõneles:

„Tulge homme vara siia! Ütlen, mis teile minu kaudu kästi! Lasta teid ei tohita! Pean Churginiga nõu! Söödan teil kõigil kõhud täis!“

Vagatsejad õnnistasid teda. Rongis liikus rahvas eemale. Aleksander põlgas minejaid.

„Aeg oleks kroon pähe panna ja ennast

keisriks nimetada!“ mõtles ta ja toetus võre najale ning nuusutas õhku. Lõhnas hävitusest ja suurusest; ta meel muutus heaks. Ta sülgas alla sõdurite peale. Kui nad üles vaatasid, noogutas ta lahkelt pead ja sõdurid tervitasid sirgelt seistes.

Kui Aleksander oli söönud ja joonud, heitis ta kabinetti sohvale. Sõduri-sinelitest tehti ase, täid roomasid sinelitel. Head ööd soovimata uinus Aleksander magama. Churgin viirises tusaselt, et ta tulnud oli neid segama; Krasski aga rahustas teda silmakirjaks:

„Tema on ainus, kes sõjaväge suudab vaos hoida!“ (Järgneb).

MÕNDA SUGUST.

Suurlinna õhk.

Sõidame ühel tuuleta suvipäeval maalt põldude ja metsade keskelt suurlinna, siis näeme ja tunneme seda õhku, mis halli pilvena linna ümbritseb; ta on täis lõhnu, mis tungivad keldridest ja köökidest, vabrikutest ja asfaltkõnniteedelt. Pea liikumatult lamab see õhk linna majade ümber, sest nõrk õhuliikumine ei jõua katuste ja kõverate tänavate kaitse alt välja urgitseda halba ja rikutud õhku, et teda õhuruumis laiali kanda.

Õhk suurlinnas ei ole mitte igal aasta- ja päevaajal ühetaoline. Mitte alati ei tööta vabrikud ja köögid, ei sõida autod ja vedurid, ega mädane nähtavatel ja nägemata kohtadel kõiksugu ained.

Linnadel on alati olnud puudused ja need on viimasel ajal eriti suureks kasvanud: elukorterite puudus, halb uulitsate eest hoolitsemine, mitte küllaldane puhatus inimeste juures. Tolm, mustus, nõgi jne. on juba nii kui nii nõrkadele linnalastele väga kardetavad ja sellest tulebki, et mida halvemaks tingimised linnades muutuvad, seda kohutavamalt keelt räägivad arvud haiguste ja nimelt just tiisikuse alal.

Aga mitte üksi suurlinna inimesed, ka suurlinna ehitused kannatavad neid ümbritseva õhu käes, mis rikas väävlil- ja soolahapest. Õhk tungib igale poole ja kannab neid gaase enesega. Ehitusmeistrid on kindlaks teinud, et kirikute ja suuremate ehituste kivid halva õhu käes väga kannatavad. Ühest ja samast kivimurrust võetud kivid, millest ehitatud kirikuid ja maju suurlinnadesse ja maale, ei ole mitte ühetaoliselt alal hoidunud; suurlinnadesse viidud kivid on tuntavalt õhu käes kannatanud, kuna teiste juures vaevalt midagi on märgata. Ka metalle hävitab linnaõhk rutem kui maaõhk. Vihmatorud ja plekk-katused linnades peavad umbes 25—30 a. vastu, kuna maal nende eluiga palju pikem on. Sedasama hävinemist võib ka telegraafitruutide ja mälestussammaste juures tähele panna. Oma hävitustööd teevad need gaasid iseäranis udustel ja niisketel ilmadel, kus kivid ja metallid märja korruga kattuvad.

Kui see õhk hävitab kivid ja metalli, mis peab siis sündima inimese organismiga, mis õhust toitu peab ammutama.

Kas on võimalik vana ajalehepaberit uueks ümber töötada.

Juba mõnda aega töötavad keemikerid küsimuse kallal, kas saab vanast paberist uuesti tarvitamiskõlblikku paberit valmistada, ja vastavad selle küsimuse peale jaatavalt. Katsete juures tuli ilmsiks, et kõige suuremaid raskusi teeb trükkivärv, mis ennast ära pesta ei lase. Teatavasti sisaldab trükkimust sõetolmu, mis kõigest

pesemisest, leotamisest ja uhtumisest hoolimata päriselt lahkuda ei taha. Katsete juures tarvitati natronilõheda, milles vana paberit leotati, kuid ikkagi ei lahkunud trükkimust paberimassist päriselt. Seesugune paberimassist saadud paber on vähe tumedam, aga see ei sega tema tarvitamiskõlblikkust. Ka on suuremad katsed paremaid tagajärgi annud, nii et nüüd juba päris puhast paberit vanast ajalehepaberist saab valmistada. Kui arvesse võtta, kui suurel määral ajalehti loetakse ja et see paber seni peaaegu asjata kaduma läks, võib arvata et nüüd, kui temast uuesti paberit saab teha, ka vanad lehed hoolikalt kokku korjatakse ja ümber töötatakse. Nii võime kaltsukorjajate kõrval varsti näha paberikorjajaid ja nii mõnigi puu võib metsas rahulikult edasi kasvada, sest teatavasti oli puu seni peamine, millest paber valmistati.

Vanaaegsete viiulite saladus.

Nagu teada, ei suuda moodsad viiulid vanaaegsete Itaalia viiulitega kõla poolest võistelda. Hulk aega peeti vanade Itaalia viiulite maheda ja helge kõla põhjuseks viiulite kuju, mida geomeetriselise täpsusega püüti jäljendada, ilma et rahuldavaid tulemusi oleks saavutatud. Siis hakati vanade viiulite keresid katva laki keemilist kokkuseadet uurima ja püüti samasugust lakki valmistada, ent ka sel teel ei saadud kaugemale. Nüüd on Dresdeni katselise füüsika professor F. J. Koch peale aastate-pikkust vanade viiulite uurimist järgmisele otusele jõudnud: viiulite geomeetrisest kujust oleneb helide tugevus ja kõrgus, mitte aga helide kõla (*timbre*); viimne oleneb materjaali staabiilsusest ja tihedusest, sama nagu kiriku-kelladegi juures. Kuiv puu on iseeneest väga halb kõla-kandja; üksikud kiud ei tõmbu kuivades ühte viisi kokku, nii et mitmesuguse tihedusega mass tekib, mille eri-osad helisid ühesuguselt edasi ei kannu. Mikroskoobi abil on korda läinud kindlaks teha, et vanad Itaalia viiulimeistrid viiulikere emme lakeerimist keemilise ollusega katsid, mis puu täitsa ühetaoliselt tihedaks muutis. Samasuguse „grundeerimise“ abil olla nüüd korda läinud moodsaid viiulid ehitada, millede kõla vanade Itaalia viiulite omast lahku ei lähe. —ts.

Kõige peenem nõör.

Mõnigi uudishimuline on küsinud: kui peenikese võib nõõri teha, et tema seotud asju veel koos hoiab ja kui peenikest nõõri võib veel silmaga näha? Füsioloogia professor Einthoven on nende küsimuste peale katsete ja piltide varal vastanud. Teadus tarvitab sageli õigepeenikest nõõri oma optiliste ja galvaaniliste instrumentide jaoks. Einthoven muretses oma nõõrid räni-

kivist ja peenendas neid elektri abil uskumata peensuseni. Vaatlemisel palja silmaga selgub, kui palju jämedam peab olema punktike tema äratundmiseks kui nõör. Ultramikroskoobi abil on 4 kuni seitsme miljondikulise läbimõõduga tolmuosakesi eraldatud. Einthoven seletab: iga nõör, kui peenike ta ka ei oleks, on ultramikroskoobi abil nähtav. Võrdluseks olgu öeldud, et vesiniku moleküüli läbimõõt umbes üks miljon korda jämedam on.

Kui palju maakeral elektrit tarvitatakse.

Ameeriklased on välja arvanud, et kogu maakeral 1920 a. 99.456.500.000 kilovatt-tundi elektrit on tarvitatud; sellest 15.183.300.000 kilovatt-t. valgustuseks, ülejäänud osa — 84,7 protsenti — jõu saavutamiseks. Ameerika Ühisriigid tarvitasid elektrit kõige rohkem: 49.802.000.000 kilovatt - t., sellest 6.870.000.000 kilovatt - t. valgustuseks. Iga elaniku kohta kõige suurem elektri tarvitatus on Šveitsis, kus hulgalised veejõud pea kõik on kasutatud. Inimese kohta tarvitatakse seal 700 kilovatt - t. aastas; Kanaadas 612, Norras 495, Ameerika Ühisriikides 472, Rootsis 364, Prantsusmaal 147, Saksamaal 141. Kogu maakera 1720 miljonist elanikust elavad 111.822.000 inimest — 6½ protsenti elektriga valgustatud hoonetes. Kogu maakera veejõududest, mida umbes 439.000.000 hobuse jõudu arvatakse olevat, on alles 5,4 protsenti kasutatud. —ts—

Uus element.

Ungari professor Hevesy on röntgenikiirte abil Gröönimaa mineraalidest uue elemendi üles leidnud. Selle elemendi aatomikaal on 72 ja ta on üks harvematest ilmas. Uus element nimetati: Hafniumiks.

Imelik määnd.

„Vorwärts“ jutustab männist Lüneburgi nõmmel Põhja-Saksamaal, mille torm ümber paisanud, kuna osa juuri maapinnasse pidama jäänud. Selle tõttu püsivat puu elus, ülemised oksad olla muutunud väikesteks puukesteks, kuna alumised, maa poole käänatud oksad, korrapärasteks juurteks olla muutunud. —ts—

Haruldaset kõrge palavik.

Reuter teatab juhtumisest, mis vist arstiteaduses esimene sarnane. Põhja-Ameerikas, Escabanas, Michigani osariigis on keegi noor neiu juba kolm nädalat 46-kraadilises palavikus, ilma et ta mingit iseäralist vaeva tunneks. Ta võtab haigemajas külalisi vastu, loeb ja on täie mõistuse juures. Hiljuti läinud ta salaja haigemaja hoovi ja veeretanud ennast lumes. Palavik ei olla külma vanni mõjul vähenenud, kuid mingit halba tagajärge ei olla külmetusel ka mitte olnud. —ts—

Krokodilli söögi-isu.

Londoni zooloogia-ühingu hiljutisele koosolekule ilmus tõmmu näoga mees suure kotiga. Ta esitles ennast kättina Tanganjika-järve ümbruskonnast (Aafrikas), kus palju krokodille asub. Kott sisaldas asju, mis ta ühe ainsa surmatud krokodilli kõhust oli leidnud. Asjad olid järgmised: 11 rasket vask-käevõru, 3 traat-käevõru, klaashelmetest kaelaehe, 14 mitmesuguste loomade jalaluud, 3 selgrood, pikk kanepist kõis, 18 mitmesuguses suuruses kivi. Kanepist kõis oli kord paki ümber olnud, millega keegi pärismaalane oli kodunt välja läinud; mees oli kadunud ühes pakiga; ainsaks mälestuseks temast jäi kõis krokodilli kõhus. —ts—

N A L I.

Head sõbrad. Kas võiksid heale sõbrale viisuhai marka laenata?

Meeleldi, — aga mul ei ole nii head sõpra.

Ainus tunnus. Lilli: Lasksin ennast ühes oma kahe koeraga pildistada. Siin on pilt. Tunned sa mind ära?

Alma: See keskmine kübaraaga oled sina, eks?

Korralik teenija. Aga, Maali, te olete minu lauali kuus taskurätiki võtnud?

Kui mul nohu on, noh!

Lohutus. Kas sa mind tõesti mitte mu raha pärast naiseks ei võta?

Ei, kallim. Oma võlauskujate pärast.

Kirjavastused.

T. N. Kunsti-ühingu juhatus. Ei ole põhjust kooliõpilase pilti avaldada, kuigi ta mõnda laulukoori juhatab või juhatanud.

Joh. Metsala. A-jas. „Kevadele“ — kõlbmata.

G. Juht. T-s. Teie visadus ja viljakus äratav imetlust. Aga sajasalmilisest poemist „Aadam ja Eeva“ jäädvustame näiteks ainult ühe vemmälvärsi:

„Aadam kumardas ja Eeva iha

Täitis vastupanemata sedamaid.

Mida tarvis tundsid hing ja liha. —

Siin siis täielikult rahuldatus said.“

Otsige enesele mingit puhtamat tegevust.

A. Valdek. V-s. „Kadakad“ ei ilmu.

E. J.-r. Tõlgete ja tasu asjus võiksite kord toimetusse astuda.

M. R. V-s. Mõned ilmuvad.

Tartu-pik. Kõik Teilt saadud luuletused jäävad avaldamata.

P. K.-n. Siin. Miks te arvate, et sarnased luuletused „tunnustamist“ võivad leida:

„Vaatan müüri salga huligaane

Joobnud, tumekiulise käega teht . . . orgaane

Nagu tunnustust: tõesti elan

Maailman

Inimeste peren

Külm värin käib keran

Mis elunatukesega teha?“

Sarnaseid värse ei peaks „elunatukesega“ igatahes mitte tegema.

J. K. T-s. Teie saadetusest ei kõlba midagi avaldamiseks.

FOTOGRAFIA AJUTUS
J. & P. PARIKAS, Tallinn.
 (Kuninga tänav 1, Telef. 7-50)
 Portreed, Grupid, Suurendused,
 igas suuruses ja tehnikas, vastavalt moodsatele nõuetele.

Vastutav toimetaja Ed. Hubel.

Väljaandja: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükikoda. Pikk tän. 2.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse kirjastusel ilmunud raamatute nimed kir.

Jaunart Jauram. Lasteraamat. K. A. Hindrey. Hind 70 mrk.

Jaunart Jaurami jõngermannid. Lasteraamat. K. A. Hindrey. Hind 65 mrk.

Jõngermannide jandid. Lasteraamat. K. A. Hindrey. Hind 60 mrk.

Minu kodust. Lasteraamat. J. Lattik. Hind 130 mrk.

Laste Rõõm. Laste ajakiri. Toimetaja E. Enno. Hind 15 mrk. üksik nr. Aastakäik köidetult 300 mrk.

Füüsika. I, II. ja III. jagu. M. Kesküla ja E. Maltenek. Hind I. jagu 300 mrk., II. jagu 180 mrk. ja III. jagu 250 mrk.

Kaubateadus I. A. Aljak. Hind 100 mrk

Kasvatuse radadel. Kasvatuse õpetus C. H. Niggol. Hind 630 mrk.

Töökool ja õpekool. Kasvatusteadusline teos. C. H. Niggol. Hind 50 mrk.

Parlament. Riigiteadus. H. v. Gerlach. Hind 35 mrk.

Kuidas kunstlikult nooreks saada. Loodusteaduslised uurimised. Professor Steinach. Hind 30 mrk.

Minu mälestused. Adm. Joh. Pitka meemuaarid. Hind 225 mrk.

Sõda Landesvehriga. J. Poopuu. Hind 100 mrk.

Nipet-Näpet. Legendid, anektoodid ja tösijuhtumised. A. Jürgenstein. Hind 50 mrk.

Vähkmann ja Ko. Följeton. O. Luts. Hind 100 mrk.

Tiibuse Jaak Tiibuse kirjavahetus. Ajaloolised humoreskid. A. Kitzberg. Hind 60 mrk.

Tiibuse Mari ajalikud laulud. Ajaloolised humoreskid. A. Kitzberg. Hind 35 mrk.

Au langenuile. Luuletused vabadussõja kangelastele. A. Kallas. Hind 200 mrk.

Saatuse tujud. Jutud Vene-Austria võitlustest Karpaatides. J. Mändmets. Hind 130 mrk.

Punased lõunast. F. Grass. Hind 60 mrk.
Frithjof. Norra rahvaeepos. Ümber jutustanud P. Grünfeldt. Hind 75 mrk.

Meie jõumajanduse sihtjooned tulevikus. Prof. A. Kink. Hind 40 mrk.

Täielik malemängu õpetus. A. Burmeister. Hind 135 mrk.

Poiss ja liblikas. Novellid. A. H. Tammisaare. Hind 100 mrk.

Kolm muinasjuttu lastele. Z. Topelius. Soome keelest M. Nurmik. Hind 50 mrk.

Mida võiks igaüks suguhaigustest teada. Dr. H. Rütman. Hind 75 mrk.

Pärisosa. Luuletused. M. Under. Hind 85 mrk.

Käsitöökivi. Novellid. A. Adson. Hind 85 mrk.

Eestlaste sugu. M. J. Eisen. Hind 200 mrk.

Kaubateadus 2. A. Aljak. Hind 160 mrk.

Jmmensee. Saksa kirjandus Eesti koolidele. Th. Storm. Hind 60 mrk.

Kadunud mees. Ülipõnev jutustus. C. Bridges. Hind 160 mrk.

Pealadus :

Mooses ja prohvetid. Usuteadusline töö. Ed. Tennmann. Hind 200 mrk.

Laenatud naine. Jutustus Ameerika miljonääride elust. O. Höcker. Hind 50 m.

Keedu ja majapidamise juht. A. Tannebaum. Hind 140 mrk.

Marsi elanikud. Humoreskid. Tõnu Tõrges. Hind 25 mrk.

Riigielu põhijooned. G. Laurentius. Hind 100 mrk.

Jndividualism. G. Laurentius. Hind 65 mrk.

Kõlbluse jumal. Näidend. K. Laurberg. Hind 40 mrk.

Pealadus T. E. K.-Ü. „Päevalehe“ raamatu- ja kirjutusmaterjaalikaupluses
Jaani t. nr. 6, Krediid Panga majas, ja kõigis „Päevalehe“ abitalitustes.

Saadaval kõigis paremates raamatukauplustes.

Eesti Kirjastus-Ühisuse «Päevalehe»

**raamatu- ja kirjutus-
materjaalikauplus,**

Jaani tän. nr. 6, Krediit Panga majas.

soovitab rikkalikus valikus odavamate päevahindadega
oma mitmekesiselt täiendatud kaubaladust koolidele,
- - - - -
õpetajaile ja õpilaskonnale - - -

raamatuid, kirjutusmaterjaale ja koolitarbeid,
riigi- ja seltskonnaasutustele kontoriraamatuid
ja kantseleitarkirjandusi ja jällemütjatele soodsa-
matel tingimistel igasuuguseid sesooni kaupe.

Maitserikkad ilu- ja lihtpostipaberid,
kirjutuslaua garnituurid ja nahakaubad.

Täielik ladu ilu- ja jutukirjandusest ja
kooli- ning teaduslikkudest raamatutest.

Müük en detail ja en gros.

**Tellimiste vastuvõtmine kõikide väljamaa raamatute
- - - - -
ja ajakirjade peale. - - -**